

Pod večer.

O pridi! Za gorámi tone dan,
kot mroča solnca rože v mrak gorijo,
nad njimi drozd si poje melodijo
in sanje seje vetra dih čez plan.

O pridi! Čakam te kot tulipan
na zlatega metulja poezijo.
Vse rože, ki mi v duši zabrstijo,
v drhtečo položim ti nežno dlan.

A ni te, ni! Čez polja toži zvon,
šume v molitvi njive zlatoklase,
za lesi šel je solnčni dan v zaton,

zatonil smeh je v njem kot daven sen;
in v mrak grem v brezradostne, tihe čase,
kot meteor gre v noč ves osamljén . . .

Vojeslav Molè.

Sam.

Dr. Ivo Šorli.

7.

ako je ležal nepremično, da je bilo prišlo solnce že nad gore, ko je začul prihajati glasno govorjenje vedno bliže.

„Oče je . . . in brat!“ se je začudil.
Res sta bila kmalu na trati pod njim.
„Simon! Kaj si gori?“ je vprašal oče.

„Da. Kaj je?“

„Doli pojdi! Kaj boš polegal tako! Če si bolan, se spravi v posteljo in se odpočij!“

Glas je bil skoraj prijazen.

„Že pridem. Pustite me še nekaj časa tu!“

„Čuj, Simon! Gospod župnik je rekel, da bi prišel najlaže zdaj pod večer. Saj je res sramota. Vsa vas že govori, da se braniš. Pojdi no, da ne bodo otrsali jezikov ob nas!“

„Torej samo zato jim je! Za sramoto, ne zame!“ je pomislil bolnik.

„Ne!“ je kriknil osorno doli. „Pustite me pri miru! Če vas bom potreboval, že pridem!“

Ona dva sta spodaj nekaj po tiho govorila in potem je slišal enega oditi.

„Ne bodi tak, Simon!“ se je oglasil čez nekaj časa brat, ki je bil ostal. „Če ne moreš sam, ti bova pomagala midva doli, ko sva že tu. Če boš pa le svojo gnal, te oče res ne bo pustil več v hišo. Saj veš, kak je!“

„Toliko mu pa le še povej, da so mu moja vrata zaprta!“ se je zaslislalo ta hip starega izza ovinka. „Cigana bi ne zapodil, če pride krščansko umirat k meni; za luterane pa nimam prostora!“

„Pustita me pri miru!“ je zakričal bolnik srdito. „Alo! spravita se, sicer izderem desko in vama pokažem pot. Toliko moči že še imam. Kdo je vaju klical?“

Brat ni odgovoril ničesar več in je hitro odšel.

„Pusti ga, pusti! Bo že še rad prišel!“ je kričal oče še bolj od daleč.

„Ne! Zdaj ne grem več. Naj se zgodi, kar se hoče. Tudi če imam poginiti lakote!“ je odgovoril bolnik, a glas mu je bil prešibak, da bi ga kdo slišal.

Okrog vogla je zavel veter in daleč spodaj izza hriba na jugu se je vzdignila čez rob slemena tolpa belih oblakov, ki so strmeli s svojimi debelimi glavami neumno sem gori.

„Še dež bo!“ si je mislil bolnik, a ni ga strašilo. Bilo mu je res vseeno.

Ležal je zopet dolgo časa nepremično tako in tudi v njegovi duši se ni premeknilo nič več.

Samo topo je čakal, kaj bo, in samo zlobno veselje se je vzdignilo včasi čez to omrtvelost, da se spodaj doma in v vasi vsi bolj razburjajo nego on tu gori. Le če se je spomnil matere, ga je rahlo opomnilo. Pričakoval je samo še nje in čuden strah ga je obšel vselej, če se je spodaj kaj zgenilo.

In res je zaslišal čez nekaj časa tihe, hitre korake; potem je zaškripala lestvica in izsušeni bolesten obraz starke se je prikazal čez rob.

V rokah je prinesla nekaj skrbno v belo ruto zavitega.

„Na, popij!“ je rekla tiho in je sedla poleg njega. „Gospod župnik ti je poslal. Jaz nisem imela več. Prav zate so pripravili, da se okrepeš.“

Molče je vzel in je pil. Juha je bila res dobra in še skoraj vroča, da je čutil z vsakim požirkom, kako se mu vračajo moči. In ko je prišel na dno, mu je spolzela debela solza čez lice.

„Povejte gospodu župniku, da me je njegova dobrotljivost pokrepčala kakor druge njegovo obhajilo,“ je rekel in glas mu je drhtel kljub vsem naporom, da bi govoril trdno.

„Glej, kako je dober; ti pa se ga tako braniš. Njegova sestra je rekla, da je imel oči solzne, ko jo je poslal k nam.“

Bolnik je molčal.

„Pojdiva zdaj! Za dež se napravlja in lahko bi se še bolj prehladil!“

„Ne grem več, mati. Oče mi je prepovedal hišo in povejte mu, da rajši umrjem tu gori, nego bi še kdaj prekoračil njegov prag.“

Starki je omahnila glava in gledala je nekaj časa nepremično v tla.

„To je rekel le tako . . . v jezi . . . Potem mu je pa žal, ko reče. Pojdiva no! Boš videl, da še ve ne več . . .“

Vstala je in ga je prijela rahlo za rokav.

„Ne grem, mati! Vsaka beseda je zastonj. Če mi hočete pri-
našati še kak dan malo juhe, je prav; ako ne — — —“

Zdaj se reva ni mogla več premagovati in je glasno zaihtela.

„Pa vendar ne boš umiral tako! O Jezus, ali si nas res tako
popolnoma zapustil... Usmili se vsaj mene, otrok, če nimaš kamena
namesto srca v sebi — — —“

Privzdignil se je s težavo in si je podprl glavo z desnico.

„Ali je tudi vam samo za sramoto, mati?“ je vprašal in polno
gorjuposti mu je bilo srce. „Če grem zdaj lepo z vami in se pustim
ponižno prevideti, pa bo vse prav, kaj ne? Zagrebete me, še malo
pojokate, kakor je že navada, in potem pojdete zopet krompir oko-
pavat. Svet bi se ne podrl, kaj, če bi mene ne bilo več?“

Starka si je hitro obrisala solze, ga je pogledala s čudovito
svetlimi očmi in je zmajala počasi z glavo.

„Kaj se bo svet podiral? Vsak mora iti, če ga Bog pokliče...
eden malo prej, drugi malo pozneje. Tisto bi vedela, da sem le še
kak dan in da se bova kmalu spet videla v nebesih, če umrješ
kakor kristjan. Če ostaneš pa tak, se ne bomo videli nikoli več in
noč in dan bi mi bil pred očmi, kako trpiš — — —“

Vsaka njena beseda je bila bolj pretrgana, in zdaj ji je odrekel
glas. Padla je z obrazom na seno in vse trhlo, borno telo se ji je
zvijalo groze in bolečin.

Mrko jo je opazoval in čudil se je samemu sebi, da je tako
mrzlo njegovo srce. „Trd človek sem pravzaprav,“ je premi-
šljeval. „In vendar bi skoprnel, če stojim pred cvetočim drevesom
... če strmim v to lepo dolino pod seboj... A nemara je tako, da
mora ljubiti vsako srce do vseh globin samo eno... ali naravo
ali ljudi, ali nadnaravne stvari ali kar si boji. — In tako jaz ne
morem ljubiti ljudi in mi je pri tem skoraj vseeno, kdo so... In ti
tukaj me tudi ne ljubijo, ne oče, ne brat, ne mati... Tudi moje
ljubice me niso ljubile. Dal nisem ljubezni in je nisem našel...
Samo z dehtečimi polji, s šumečimi gozdi, z oblaki in z valovi
smo se umeli...“

Materin jok mu je postajal vsak hip bolj mučen in sklenil
je, da naredi hiter konec.

„Tisto veste, mati, kak sem, če enkrat rečem. In rekel sem, da
ne grem več domov!“

„Kaj? Tukaj hočeš ostati? Čez noč misliš biti tu? Saj zmrzneš!“
je vzkliknila starka in ga je gledala s prestrašenimi očmi.

„Zarijem se v seno, zaprem vrata in ne bo mi mraz. Vsekakor pa se ne ganem odtod. Treba mi je namreč, da sem res sam in zberem svoje misli. Jutri, ko mi prinesete zajutrek, vam potem povem, kako sem se odločil. In zdaj pojdite, mati, in naj me ne moti nihče več, ker bi ga ne pustil več gori!“

Še hip ga je gledala, a potem se je odpravila ihtoč skozi vrata.

„Saj vem, da je vse zastoj! Očetova trma se vas drži kakor lubje drevesa. O, jaz uboga reva!“

„Pa vsaj odeje ti prinesem!“ se je obrnila med vrati še enkrat.

„Ni treba, res ni treba, mati. Vidite, saj se že spet jasni in noči niso več tako mrzle.“

Ko je bila mati odšla, se je zakopal do vratu v seno in je občutil res takoj prijetno gorkoto.

„Zdaj bo vendar mir!“ je zamrmral in se je zagledal spet tja doli na južno nebo, kjer je severni veter potiskal nevoljno se umikajoče oblake nazaj za gore.

7.

Ure so tekle še precej hitro, in predno si je mislil, se je pogreznilo solnce za vrhove in je začela zemlja polagoma bledeti kakor lice umirajočega človeka.

Bolnik je postajal truden in upal je že, da bo spal, ko ga je pričel dušiti nov, silen kašelj. Kmalu je bila okrvavljena vsa velika ruta, ki si jo je stiskal k ustnicam.

Šele ko je odzvonilo avemarijo, ga je zopet nekoliko popustilo. A bil je tako izmučen, da je jezno zaklel, ko je začul zopet nove korake, ki so se počasi bližali seniku.

Čakal je s srdito radovednostjo, kdo bo, ko ni spoznal stopinj. In glej, med vrati se je prikazal blede, vedno otožni župnikov obraz.

„Dober večer Bog daj! Tako vas pa še ne pustimo, prijatelj! Oprostite, da sem se vas predrznil motiti, a to nikakor ne gre, da bi ostal bolan človek vso dolgo noč sam tako!“

„Vi, gospod župnik?“ se je začudil bolnik. „Kaj vas je prineslo?“

„Kaj me je prineslo?“ se je nasmehnil župnik in se je naslonil na kup sena. „Pravzaprav bolj srce nego poklic. Ne, ne mislite, da se vsiljujem, — mene samega je prisililo, da sem moral priti. Sprejmite me kot človeka, kot prijatelja, če me ne marate kot duhovnika.“

Bolniku je postalo čudno pri srcu. Nekaj velikega, česar ni občutil še nikdar, je preplavilo njegovo dušo; in kakor v prikazen je strmel v črno, visoko postavo, slonečo pred njim.

„Tudi kot duhovnik mi bodite pozdravljeni!“ je zadrhtel nehote. „Ne sprejel bi duhovnika, ki bi prišel izpred oltarja k meni; a da ste prišli tako, sem vam hvaležen.“

„Izpred oltarja prihajamo le tja, kjer je že pripravljena pot Onemu, kateri prihaja sam in mi le kot njegovo ponižno spremstvo. Tu pa je prišel človek k človeku, vprašat, ali je sam dovolj močan, da si upa na najstrašnejšo pot, na pot, ki vodi s tega na oni svet! Prijatelj, ali res ne potrebujete tolažbe vere, ki je sijala tudi vam v najsrečnejši dobi življenja v srce, ki je vodila tudi vaše korake, ko so bili še plahi in slabotni? Glejte, zdaj ste zopet borni kakor otrok in brez lastne moči, — ali načete ljubeznipolne roke, da vas pelje čez ozko brv mimo prepadov?“

„Ne verjamem v to brv, gospod župnik — zame je konec ravno skok v prepad, in smešno bi se mi zdelo, da bi se pustil voditi do brezna, kamor moram telebniti potem vendarle sam. O, ne ustrašite se, gospod župnik! Ne tajim vam s tem posmrtnega življenja in lahko da je! In lahko, da je tudi sodba in sodnik. A če je, se ga ne bojim in hočem stopiti gol in sam, kakor sem, predenj. Gospod župnik, ne izpreobračajte! Vsaka beseda je zaman. Zakaj ne ovračam vam, kar učite, samo tega vam ne verjamem, da veste vi, česar nihče ne ve! Glejte, celo prej bom vedel nego vi, in laže bi dal milodar jaz vam, ki sem že na vratih v zakladnico, nego vi meni, ki pridete šele bogvekdam za menoj!“

Nasmehnil se je slabotno in se je ozrl v župnikov globoko povešeni obraz.

„Vaš glas je še trden in še popolnoma bister je vaš pogled!“ je rekel duhovnik čez nekaj časa. „Toda glejte, veliko število sem jih videl že umirati in zato vem, kaj zrejo pred seboj v smrtnih borbah zblojene oči. Vi porečete, da je vse to le posledica verskih pravljič iz mladosti; a najsi bo, kakor hoče: godi se skoraj vedno tako, da pričnejo v smrtni grozi iste roke, ki so odbijale prej vsako oporo, obupno iskati roke, ki bi jih podpirala v zadnji borbi. In tega se bojim za vas, če bi ostali tu gori . . . Sami veste in vam ni treba skrivati, da pride vaša ura lahko vsak hip . . . In zato sem prišel, da vas zarotim z vso ljubeznijo brata v Onem, ki ga morate spoštovati in častiti tudi vi, da vstanete in greste z menoj še ta hip . . .“

„Rekel sem že svoji materi, da ne grem!“ ga je prekinil bolnik z rezko nestrpnostjo. „Moj oče me je vrgel čez prag, in če me pride sam na kolenih prosit, se ne vrnem več.“

„Vaš oče ni razumel bolje. A zdaj, ko sem ga poučil, je izprevidel in je pripravljen . . .“

„Če mu ni velelo srce očeta drugače, ni bilo treba, da ste ga pregovarjali vi. Take roke, privlečene s silo od tujih posredovalcev do moje roke, ne sprejemam.“

Župnik je zmajal z glavo in se je nasmehnil.

„Mislil sem si sam, da bo tako. Ljudje ne govorijo zaman o Sedejevi trmi, — oprostite! Zato pa sem ukrenil že prej drugače: pripravljena vam je v moji hiši mehka postelja in vse, česar vam bo potreba. Ne odrecite mi prošnje, pojdite! In če ne morete sami iti, se boste opirali name, ali pa pokličem, da vas ponesejo. Noč bo že in nihče nas ne bo videl.“

Sedeju se je ustavilo srce in potem je čutil, kako se mu je mogočno razširilo.

„Gospod župnik!“ je zajecjal.

Duhovnik se je obrnil vstran in je zamahnil z roko, kakor bi čutil v tem vzkliku vso kipečo hvaležnost, ki je pa ni maral, ker ni bil prišel zato.

„Poskusite, če morete vstati!“ je rekel hitro in se je sklonil, da bi prijel bolnika za roko,

A ta mu jo je odmaknil in je zastrmel s široko odprtimi očmi v že skoraj črno dolino.

Preveč naenkrat mu je prišlo vse to, da bi se mogel odločiti. In zato bi bil najrajši zopet sam, da bi premislil, da bi pretehtal, da bi se zavedel, kaj dela, ali ravna prav ali ne, ali sme in more sprejeti, kar mu ponuja mož, ki je prišel iz krajev, v katere se je še vedno branila stopiti njegova noga, čeprav ga je vleklo od tolike dobrote premagano srce.

„Pustite me še nocoj tu, gospod župnik!“ je vzkliknil naenkrat z mrzlično hitrostjo. „Nocoj še ne bo, to čutim natanko. Ne bojte se zame, gospod župnik! Res, če bi ne vedel, da se mi nocoj še ni bati, bi šel. Tako pa potrebujem še te ure sam zase, da se premislim v vse globine, da se prečitam še enkrat od prve strani do zadnje, ker hočem napraviti konec kakršen bo v soglasju z vsem prejšnjim v mojem življenju. Sploh potrebujem zbranosti, potrebujem . . . Oprostite, gospod župnik, če vas prosim, da me pustite to noč še popolnoma samemu sebi!“

„Ali ste trdno odločeni tako?“ je vprašal župnik počasi.

„Trdno odločen! Vam pa iskrena hvala, gospod župnik! In še to vam priznam: v tej uri je prvič, odkar se imenujem moža, da želim plačila na onem svetu; ne radi sebe, — za vas, gospod župnik, ker se vsaj človeškemu srcu, če že ne človeškemu razumu ustavlja, da bi ne bilo nikogar, ki je videl to vašo samotno pot . . .“

Župnik se je čudno zganil. In potem si je segel počasi v žep svoje suknje in je prinesel majhen bel koščen križ iz njega.

„Če je tako, potem se ne boste branili tega znamenja!“ je rekel počasi. „Tu zraven vam ga položim. In če bi vas prehitela ločitev s tega sveta, potem je na vas, ali iztegnete svojo roko in zgrabite kakor popotnik svojo okovano palico, kadar mora v hribih čez umikajoče se čeri . . . Ali hočete? . . . In če bi vas našli tako, s tem mojim spominkom v rokah, bi vedeli vsi, da je spoznalo v zadnji uri resnico vaše srce, in v nepopisno tolažbo bi bilo vaši ubogi materi in nam vsem, da vas spremljajo javno duhovnikove molitve na vaši zadnji poti . . . zakaj potem bi imel lahko opravilo z ljudmi . . .“

Bolnik je strepetaval in je iztegnil daleč svojo blede roko naproti.

„Dajte sem, gospod župnik! Hvala vam tudi za to!“

Župnik se je sklonil presenečen naprej in skozi somrak v seniku se je videlo, da se je čudovito razjasnil njegov obraz, ko se je sklonil globoko čez bolnika in mu je pogledal v oči.

A oni se je samo bolešno nasmehnil in je zmajal počasi z glavo.

„Ničesar vam ne obljubujem, gospod župnik. Samo tega se spomnite, kadar me boste videli ležati že tako ali tako pred seboj, s tem vašim darom ali brez njega: človek je bil, ki ni mogel ravnati nikdar drugače, nego je hotela njegova kri. In če boste videli v mojih rokah križ, vedite, da so ga vzele brez hinavščine in brez ozirov na ves svet; ne zaradi zvonjenja in cerkvenega spremstva, ne zaradi matere in ljudi, ampak samo zato, ker je zakričalo srce po njem. Toda če bo zakričalo, vedite, da je zakričalo največ v spominu na vas, ki ste prišli k meni z duhom in ne le z besedami tega, ki je tu gori pribit. In zdaj, gospod župnik, me oprostite, ker ne morem govoriti več.“

Nemo se je sklonil župnik in nemo je storil križ čezenj, kakor bi že zdaj blagoslavljal njegovo mrtvo telo. Potem mu je podal roko in je hitro odšel. In bolnik se je celo toliko zravnal, da ga je videl, kako je izginil v črno noč.

(Konec prihodnjič.)

V večnem mestu.

Spomini. Dr. Jos. Tominšek.

(Dalje.)

7.

omarji, ki pridejo v Rim, krenejo iz Vatikana obično naravnost na drugi, jugovzhodni konec mesta, k Lateranu, pravzaprav k „Sv. Janezu v Lateranu“ (S. Giovanni in Laterano), v neposredni bližini mestnega obzidja in mestnih vrat „Porta S. Giovanni“.

Lateran je pravzaprav, rekel bi, zmanjšan Vatikan, a mu v vsem načrtu podoben. Fasada pri cerkvi je prav takšna kakor pri Sv. Petru, ima na balustradi enake kipe apostolov s Kristusom, spodaj petero vrat, izmed katerih so peta (na desni) kot sveta vrata (porta sancta) navadno zazidana in se odpro le ob jubilejnih letih; glavni oltar, namenjen tudi le za papeževo mašo, stoji takisto v sredi cerkve, celo prostor pred cerkvijo je podobno potlakan, samo da je brez kolonad; na isto stran kakor pri Sv. Petru je združena s cerkvijo papeževa palača, odmenjena zdaj malodane vsa lateranskemu muzeju. Celo obelisk je pri Lateranu, a ne na prostoru pred cerkveno fasado, ampak na severni strani, ob levem oglu muzeja; ta rdečegranitni obelisk pa je mnogo večji nego vatikanski, sploh največji je baje, s podstavkom visok 47 m in težak 440.700 kg; cesar Constantius ga je bil pripeljal v Rim iz egiptovskih Teb za Circus maximus, s katerega rušin so ga, v tri dele zlomljenega, leta 1588. postavili tja, kjer stoji še zdaj. — Kupole pa lateranska cerkev nima, le na vsaki strani severne fasade — cerkev ima poleg glavne fasade tudi to — stoji po eden star, nizek zvonik.

Baš v času mojega bivanja v Rimu so (dne 22. julija 1907) odkrili v Lateranu nagrobni spomenik Leonu XIII. Zanimalo me je, kako je kipar Tadolini rešil svojo nalogo. Prostor za svoj spomenik si je bil izbral Leon XIII. sam: nad levimi vrati na kor. Umetnik pa je znal situacijo dobro porabiti: njegov umotvor se tako prilega okolici, da se nam zdi, kakor bi moral stati le tukaj, dočim se nekaterim spomenikom papežev pri „Sv. Petru“ očita, da bi jih mogli odpeljati in postaviti kamorkoli. Tudi ideja je dobro pogojena: papež, s tiaro na glavi, vstaja s sedeža ter blagoslavlja delavca in cerkev (žensko); sivkastobeli marmor je jako prikladen za Leonovo postavbo.

Tako je dobila ta cerkev nov okrasek. To se nam zdi skoraj potrebno; kajti ne moremo se ubraniti vtiska, da je Lateran precej osamljen in zapuščen. V muzeju, kamor sem šel gledat zlasti prelepi, vsakemu dijaku znani kip Sofokleja, ni bilo žive duše; zato so se mi sobane zdele prazne in prav polne nekatere res niso. Na dvorišču so se igrali otroci in zidar je popravljaj razpoke. Seveda ni vedno tako; zlasti „krščanski muzej“, ki je zelo dragocen, mnogo posečajo, a je bil tisti dan zaprt. Takisto si hodijo mnogi ogledovat posebno krstišče (baptisterium — battistero), kjer edino so izprva v Rimu krščevali; po vzorcu tega — osmerokotnega — krstišča, ki je stalo že v IV. stoletju, so postavljali odslej podobna i drugod, n. pr. prekrasno v Florenciji. Za krstni kamen v lateranskem baptisteriju služi antikna bazaltna kopalna bačva! — Sploh živi Lateran zdaj v prvi vrsti v spominih; tukajšnja cerkev sv. Janeza Krstnika je veljala za mater in glavo vseh cerkva; ustanovil jo je že Konstantin v palači rodbine Laterani. Razdejal jo je enkrat potres, enkrat (1308) požar, a dvignila se je iznova in še Leon XIII. jo je prezidaval. V zraven stoječi palači, ki je zdaj zmanjšana, so prestolovali v srednjem veku papeži do avignonske dobe. Ko je ta pretekla in je bil Lateran med tem (po požaru 1308) čisto propadel, so si izbrali papeži Vatikan za stolico in skrbeli zanj, na Lateran so mislili le za potrebo. — Ta okraj je sploh precej osamljen, skozi tlak sili trava na dan in dalje proti mestnemu obzidju pokriva tla res trata, pomešana s peskom in kamenjem. Proti severu se raztezajo onostran „Lateranskega trga“ moderne hiše, proti severo-vzhodu stoji nasproti Lateranu lepo poslopje s „svetimi stopnicami“ („Scala Santa“), ki se smejo prehoditi le na kolenih; osemindvajset jih je, marmornate so in poroča se, da izvirajo iz Pilatove palače; za križarskih vojská so jih prinesli v Rim.

8. Ker leži Lateran tako prosto in celo čisto na robu mesta, zato se jako lepo reprezentuje in omogočuje, ker je nekaj vzvišen, vrhutega lep razgled na bližnjo okolico, pa tudi v daljavo preko Kampanije v Albanske gore, v staro in sedanje priljubljeno letovišče Rimljanov. Mimo Laterana se peljemo z električno cestno železnico (vstopivši v njo blizu „Stazione di Termini“) v velikem elegantnem vozu v Frascati, v katerega bližini leži stari Tusculum v razvalinah. Kdor ima časa in denarja, bo tu ostal nekaj dni, da vidi, kod raste „frascatsko vino“, sladka, mehka, zlatobarvna pijača, ki se kot „boljše“ vino pije v Rimu. Iz lepo ležečega Frascatija nas dovede cestna železnica v še nekaj višje, divno mesto Marino in odtod

preko pogorja, na katerega južnem podaljšku je vzdolž po slemenu ležalo prastaro mesto „Alba longa“, s krasnim razgledom na vse strani „do okroglega“ temnega Albanskega jezera. Že stari Rimljani so občudovali umetni odtok jezera, ki je v dolžini 1200 *m* kot tunel bil skozi skalo prekopen že v dobi, ki je niti stari Rimljani niso pomnili. Do prekopa („Emissario“) se gre od mesteca Castel Gandolfo, ki leži vzvišeno na zapadnem bregu jezera, precej strmo navzdol; odtod se izliva kot potok v Tiberu. — Castel Gandolfo je posebno znan, ker je tu velika papeževa poletna palača, ki mu jo je italijanska vlada še pustila. — Če smo že tu, se peljimo s cestno železnico še dalje do Nemijskega jezera, ki je po obliki in milini podobno Blejskemu, po miru Bohinjskemu; boginja Diana, ki je tu imela svetišče, je v njega mirni čisti vodi kopala svoje deviško telo. — Med jezeroma, nekoliko proti vzhodu, je najvišji del Albanskega pogorja; tu se dviga Monte Cavo (949 *m*), viden že od daleč okrog iz doline in s hribov; zato so stari Latinci na njem (Mons Albanus) imeli svoje zavezno svetišče Jupitru in so tu obhajali svoj narodni praznik (feriae Latinae). O tem svetišču so ostali jedva sledovi.

Ako smo več dni v Rimu, je včasih res treba smukniti vsaj nekaj ur izven mesta. Sploh ima Rim to posebnost, da nas vselej, kadar pridemo do njegovega roba, do obzidja, obide odločna želja, jo mahniti ven skozi vrata in iti tja v Kampanjo, do vasi in mest, ki se slikovito bleste daleč na pobočju gora, ali do morja. Ta mrtva Kampanja nas čudno vabi; malo se brigamo, da je po leti tu doma smrt — mrzlica malarija, da tod pasejo baje čisto divji pastirji svoje dolgoroge vole in da se še ti umaknejo julija in avgusta iz kužnih dolin bliže hribom. Zadovoljni smo, če tuintam še vidimo čredo; poleg nje stoji mirno kakor kip pastir, oblečen v kosmato kozjo kožo. Ni se nam ga bati kakor tudi ne tistih dolgonogih mešic (*Anopheles claviger*), katerih pik raznaša malarijo; saj se vozimo varno — v električni ali parni železnici in slutnja o nevarnostih, ki jih poznamo iz knjig, je za nas prav tako zanimiva kakor pogled na različne razvaline iz starorimskih časov; divji pastir nam je prav tako predmet opazovanja kakor (n. pr. ob Appijski cesti) kolosalni kameniti oboki — ostanki starega vodovoda — ali razvaline srednjeveškega roparskega grada, postavljenega na kako starorimsko grobišče. Pa dasi nas elektrika ali para nese preko poljan, vendar se moramo čutiti majhne naprám stari kulturi, ki je znala iz teh zdaj smrtonosnih krajev ustvariti rodovito polje; da-

našnja sredstva pa so preslaba. Preslaba? Le premalo se porablja! Peljimo se enkrat iz zapadnega dela mesto skozi „Pavlova vrata“ naravnost proti jugu po Ostijski cesti do cerkve sv. Pavla in od nje še slabe pol ure dalje peš: prišli bomo do opatije „Pri treh studencih“ („Tre Fontane“). Ta kraj je bil od nekdaj posvečen, ker se poroča, da je bil sv. Pavel tu obglavljen in da so na treh mestih, kjer se je odsekana glava zadela ob zemljo, pridrli iz zemlje trije studenci; tri cerkve so ob teh studencih sezidali v preteklih stoletjih, a ko so kraj zanemarjali, je posilila malarija tako, da je bil skoraj zapuščen in po leti bi tu ne bil prenočeval (one mešice pikajo najbolj zvečer in po noči) nihče, kdor ni bil pripravljen zaključevati življenja. Danes pa se trapistje, ki so se pred štiridesetimi leti tu naselili, prav dobro počutijo v svoji opatiji; a treba je bilo močvirnati kraj izsušiti, ga posaditi z drevjem in ga vestno oskrbovati. Malarija se je umaknila kulturi! — Drugod po Kampanji pa še gospoduje, a tujcu ne more škodovati, ker se ji zaradi ugodnih prometnih zvez iz sredine Kampanje lahko izogne vsaj v eni uri v zdrave kraje.

Na vse strani so urejene ugodne in nagle zveze. V novejšem času do morja, ki so ga stari Rimljani tako ljubili, ki je pa vsled odlaganja rečnih sipin pozneje postajalo močvirno in težko pristopno. Zdaj se pričanja razvijati življenje tudi tu; od lanskega leta vozijo avtomobili z rimskega trga „di Spagna“ v Ostijo. V Ostiji si lahko ogledamo razvaline nekdanjega bogatega trgovinskega mesta; zdaj je odtod do morja še dobro uro hoda. Sicer hodijo v Ostijo večinoma tujci starorinoslovci; Rimljani, ki hočejo vdihavati morski zrak, pa se peljejo z navadno železnico na desnem bregu Tibere v Fiumicino, ki leži ob izlivu desnega rokava reke, ali pa še rajši proti jugu v oddaljenejši Anzio (stari Antium), oziroma v Nettuno, ki je znan zaradi lepih žena, obe mesti s prekrasnim razgledom. Še lepši razgled pa je z rtiča Monte Circeo, kamor se pride s postaje Terracina; tu se začne zaliv Gaëta in vidi se v daljavi Napoljsko okrožje: Vesuvij, Ischia, Capri; čaroben je ta kraj tako, da si ga je pač mogla čarovnica Kirka (Circe) izbrati za bivališče. —

Lepo je morje, a lepše se nam severjanom zde gore; proti vzhodu je treba iz Rima le dobro uro vožnje in že se odpre pravi planinski svet, ki učinkuje od daleč prav tako kakor naše apneniške Alpe. V to vzhodno gorovje — imenujmo ga v celoti Sabinsko — se je globoko zarila reka Aniene ali Teverone (stari Anio), a ne dovolj, da bi se v rednem teku spustila v dolino, ampak cela reka

grmi ob končnem pobočju gorovja v več vdrtilih rovih deloma kot slap, deloma kot kaskada v dolinsko svojo strugo. Ob teh slapovih, ki so umetnim potem s predori nekoliko regulovani in katerih vodna moč se izkorišča z moderno električno napravo, leži na krasni točki, vrh griča med oljkovimi vrtovi starorimsko letovišče, Tibur, zdaj umazano mesto Tivoli, ki mu daje znamenitost le naravna, divna krasota lege, nekaj ostankov iz stare dobe (n. pr. majhen Sibilin tempelj ob robu mesta prav nad kaskadami) in krasna „Villa d' Este“, last našega prestolonaslednika, z bujnimi nasadi, izmed katerih se že oddaleč vidijo ciprese, baje najvišje, kar jih ima Italija, visoke blizu 70 metrov! — Iz Tivolija pelje proti jugu cestna železnica v četrti ure do „Hadrijanove vile“; lahko pa se peljemo tja tudi neposredno iz Rima. S to „vilo“ si je cesar Hadrijan na 70 hektarjev obsežnem prostoru postavil, rekli bi, osebno prestolnico, opremljeno s palačami, templji, z dirkališčem, s kopališči, vse odičeno z umetninami. S cesarskim odlokom je nastalo to cesarsko mesto, a vsevladar čas ga je uničil; kar je bilo umetnin, so jih odnesli v Vatikan in na Kapitolij, le golo zidovje nam še jasno izpričuje o krasu, ki naj bi bil služil le enemu človeku; in ta človek si je ustvaril krasotno — zatišje, da bi ušel rimski — krasoti!

9. Na vseh straneh rimske okolice se torej odpirajo zanimivosti in mičnosti; ni dovolj, dasi jih ogledamo le oddaleč, n. pr. od cerkve „S. Pietro in Montorio“ (na jugozapadni strani mesta, na griču Janikulu), ki je obligatna razgledna točka. Zlasti za starinske ostanke si zbistrimo oko prej v enostavnejših razmerah v okolici nego v Rimu; tam se tudi najprej naučimo skepticizma napram raznim podatkom prebivalstva, ki seveda goni najdrznejšo renomažo s slavnimi imeni. V Tivoliju kažejo še zdaj neko precej razdrapano poslopje današnjega kroja z vneto prepričanostjo kot „Horacijevo vilo“, dasi Horacij tu ni nikoli imel vile!

Kadar smo nekoliko uvežbani, ne pa kar prvi dan, si pojdimo natančneje ogledovat največje in najslavnejše razvališe starega Rima: „Forum Romanum“, rimski „glavni trg“, s sosednjimi mu javnimi stavbami, in grič Palatin. Dočim je n. pr. stari Kapitolij pokrit z novejšimi, največ renesanskimi poslopji in se tudi drugod v Rimu nad starimi stavbami in pripravami dvigajo vsaj deloma tudi modernejšie naprave, je ves okraj južno in jugovzhodno od foruma tja do mestnega obzidja eno edino grobišče starorimske kulture, obsegajoče primeroma eno osminko mesta. Neposrednega umetniškega užitka nas še čaka malo med temi razvalinami in

grobljami, med razdrapanim zidovjem in divje rastočo travo: ako pa smo prinesli s seboj nekaj strokovne arheološke izobrazbe in jo na licu mesta zavijemo v tenčico iluzije, potem vstajajo pred našimi očmi iz dveh treh strtihi stebrov in iz koscev tlaka celotne stare stavbe in iz nekaj podrtega zidovja si predstavljamo življenje v starih časih. Kdor n. pr. pozna rimski forum iz efektnih slik in fotografij in stopi ob belem dnevu na koncu Cavourjeve ulice prvikrat pred naslikane predmete same, ta bo na prvi pogled zelo — razočaran: vsekrižem leži, sloni, stoji marmor, drugo kamenje, prst, opeka! Ob mesečini je seveda drugače, ko je telesno oko pod vplivom duševnega. Najbolje pa se vsa skupina pregleda s Kapitolija in čim više se postavimo, n. pr. v stolp senatorske palače, tem učinkovitejši je pogled. Od te strani se nam kmalu odkrije načrt večine stavb in njih zveza do končiča: silnega „koloseja“; vsa podrobna navlaka pa izgine, ker je naše motrišče precej oddaljeno.

Še pred sto leti so se nudili na forumu vse drugačni prizori. Tla so bila porasla z grmovjem in travo, le tuintam so moleli iz tal kosi marmorja. Krave in voli so se pasli po teh klasičnih tleh, na kosu starega stebra od Saturnovega templja pa je sedel kmet iz rimske okolice in je čakal, da se napaseta volička, ki je ž njima pripeljal v mesto nekaj vreč žita. Da je ta zapuščena dolinica nad Kapitolijem, Palatinom in Eskvilinom stari „forum Romanum“, o tem ni Rim vedel nič; „Kravja poljana“ (Campo vaccino) je bila tu do naših dob! — V časih gotskega kralja Teodorika je „forum Romanum“ še stal, sicer brezpomemben kot državna last, a še negovan kot pomnik stare slave. V poznejših divjih časih, ko so bile temne trdnjave važnejše nego svetle, solnčne dvorane stebrane, je razpadala stavba za stavbo; kjer so postavili kako cerkev na mesto pogankega templja, tam je morda še ostalo nekaj starinstva neporušenega. Sicer pa je vse razpadalo, vmes se je udirala prst in površje se je zaraščalo. Po preteku poltisoč let bi bilo forum treba že izkopavati.

Res so v dobi renesanse začeli tod kopati, a le zato, da bi odnesli, kar bi bilo lepega. In s tem se je začela za starorimske spomenike pogubna doba, o kateri se je pozneje po „Pasquinu“ razširil rek: „quod non fecerunt barbari, fecerunt Barberini“, to se pravi po slovenski: „Česar niso razdejali divji barbari, to so učinili Barberini.“ Urban VIII. (1623—1644), iz rodu Barberinov, je namreč n. pr. bronasta, ota bruna, ki so nosila streho veže pri templju panteonu, porabil za stebre pri glavnem oltarju v cerkvi sv. Petra

in — tako se svet preobrača — za topove na Angelskem gradu! Manj originalno, a tem izdatneje so počenjali prej in potlej še drugi stavbeniki. Če so potrebovali kamena, šli so ga sem lomiti; zlasti „kolosej“ je bil neizcrpen; kako so porabili njegov material za palačo Venezia in Cancellaria, sem že omenil; precej „koloseja“ se je porabilo tudi za palačo Farnese (južno od Cancellarije), morda najlepšo rimsko, katere umetniški zakladi so zdaj v Napolju, ker so palačo podedovali nekdanji napoljski kralji. Iz Julijeve bazilike na forumu se je okrog leta 1500 sezidala palača Giraud („Tortonia“) v Borgo nuovo pri Vatikanu za kardinala Adriano da Corneto. — Kar so počenjali veliki gospodje na debelo, to so delali prostaki na drobno. Najprej so pobrali in izdrli vse, kar je bilo kovinskega, tako da je ohranjen kak žebelj le še, če ga je pokrivala mati zemlja dovolj globoko; potem so se lotili marmorja in so iz raznega nakitja, ki bi se zdaj poplačalo z zlatom, žgali — apno! Te male hijene so škodovala mnogo več nego veliki oblastniki, ki so ugrabljene predmete porabljali vsaj zopet za velike svrhe.

Posledica vsega tega je bila — „Kravja poljana“ na mestu „forum“! Do trinajst metrov globoko so morali začetkom XIX. stoletja kopati, da so prišli do starorimskega tlaka! Toliko gramoza, sipine in prsti se je bilo nabralo tekom poldruga tisočletja! Potemtakem se moramo čuditi, da se je še sploh toliko ohranilo, kolikor se nam zdaj odkriva, odkar je vlada (že izza leta 1871.) izkopavanje vzela v roke. Najbolje so ohranjeni trije mogočni kameniti slavaloki: Septimija Severa, Titov in Konstantinov; služili so v srednjem veku v bojih med plemenitimi rodbinami za — trdnjave (zlasti Frangipancem), in vendar so napisi, reliefi in okraski še razmeroma dobro ohranjeni! Ko so se ti boji unesli, bili so tudi slavaloki prepuščeni usodi; Septimijev je bil do leta 1803. popolnoma podsut, Pij VII. ga je dal izkopati; Titovega, ki ima le eden svod, so obvarovali le sosednji zidi, da se ni podrli; najbolje je bil in je ohranjen Konstantinov, samo da večina nakitov ni originalna. Na Titovem je znamenit relief, ki kaže, kako peljejo zmagoviti Rimljani ujete Jude z uplenjenimi dragocenostimi v triumfu v Rim; Septimijevega lahko spoznamo po štirih korintskih stebrih, ki mu nosijo spredaj in zadaj gorenji nastavek. — Ti slavaloki dobro služijo v orientacijo po vsem razvališču: Septimijev, ves iz marmorja, postavljen l. 203. po Kr., stoji tik pod Kapitolijem, Titov (iz leta 70. po Kr.) stoji vzhodno, na vzvišenem robu (v starem času imenovanem „Velia“), ki veže Palatin z Eskvilinom; s tega roba se svet precej znižuje do

„koloseja“ in od „koloseja“ na desno (proti jugu) se skozi Konstantinov slavolok (iz leta 312. po Kr.) vstopi v široko novo ulico „di S. Gregorio“, ki je še pravzaprav brez hiš.

Ob progi, ki je tako načrtana, so se vrstila mnogobrojna javna starorimska poslopja s stebrišči in spomeniki. Dandanašnji je po izkopanih ostankih, često le po temeljih, vsaj za vse važnejše zgradbe dognan prostor in določeno osobenstvo izkopinam, tako da je mogoče sestaviti načrt vsega prostora. — Jasno je, da na tem mestu ne bomo opravljali poslov starinoslovca; naštetih naj bodo le tisti ostanki, ki silijo najbolj — in tudi vsakemu lajiku — v oči, in označeni pač v toliko, da jih spozna gledalec, najsi ima sliko ali pravi „forum“ pred seboj. — Kdor pride v Rim, naj si najprej, kakor sem povedal, vtisne splošne poteze forumovega okraja v spomin, ogledavši si ga s Kapitolija, odkoder se vidi tudi preko vzvišenega prostora pri Titovem slavoloku na ono stran h „koloseju“. Potem pa pojdimo doli na vzhodno podnožje Kapitolija in postojmo tik pod njim na ulici „del Campidoglio“ (stari „clivus Capitolinus“), ne brigajoč se za precej sitne vodnike, ki se nam tu ponujajo, in za prodajalce razglednic, albumov ter vžigalic. Ulica je na obeh straneh ograjena; zadaj, proti Kapitoliju, stoje tik pred nami na levi trije stebri, ki so tvorili ogel Vespasijanovega templja in so zato postavljeni v obliki trikotnika; na desni so neznatni ostanki starega templja „Concordiae“. Zdaj stopimo k vzhodni ograji ulice; precej globoko pod njo se začene prava forumska skupina. Takoj blizu na levo stoji slavolok Septimija Severa, visok 23 m, širok 25 m. Takisto blizu na desni stoji osem gladkih jonskih stebrov, šest v eni vrsti, dva v oglu; ti pripadajo Saturnovemu templju (prvotna stavba je iz prvih časov republike). Zadaj za temi osmerimi stebri vidimo v šestih vrstah celo množico samih kamenitih podstavkov; tu je stala „basilica Julia“, ki jo je pričel graditi Cezar. Ob njenem vzhodnem koncu vidimo zopet tri (korintske) stebre; ti so še ostali od templja „Castorum“ (Kastorju in Poluksu); ti trije stebri stoje vzporedno in jih zato lahko ločimo od trikotno razvrščenih Vespasijanovega templja. Če pogledamo vmes med Septimijevim slavolokom in Saturnovim templjem, vidimo samičen visok steber; to je „Fokasov“ steber“, najpoznejši staroklasični spomenik, iz l. 608.; postavil ga je vzhodnorimski tiran Phocas. Okrog njega se razprostira stari „forum“ v ožjem pomenu, ki pa je zdaj ves razoran. Pred stebrom vidimo večjo gručo skal in odlomkov; to je bil stari govorniški oder, cela galerija. Med Julijevo baziliko in med tem forumom se prav jasno

pozna vsa proga in večinoma tudi tlak starorimske Gosposke ulice, imenovane „Svete ulice“ („Via sacra“); na koncu bazilike se ulica zavije na levo in pelje potem ob severnem robu vsega prostora dalje proti vzhodu, naposled skozi Titov slavolok navzdol proti „koloseju“; vzporedno z nje vzhodnim delom pa pelje pod Palatinom „Nova ulica“.

Septimijev slavolok, Fokasov steber, trije stebri Vespasianovega in Kastorjevega templja ter osmero Saturnovih stebrov — to so glavni predmeti na vsaki celotni sliki in razglednici „rimskega foruma“; paziti pa je, je li slika posneta izpod Kapitolija, kakor smo jo razkazali mi, ali z nasprotnega stališča, od Titovega slavoloka.

Za nadaljnje ogledovanje se priporoča vstopiti med razvaline same. Vhod je na južni strani, z ulice „Delle Grazie“, in pelje naravnost v Julijevo baziliko . . . Zdaj se da dobro pregledati severni rob vsega foruma, obstoječ v nepretrganem sporedu novejših stavb, iz razvalin in antiknih stavb, porabljenih za novejše. Vzporedno s Septimijevim lokom vidimo cerkev „S. S. Martina e Luca“, ki obstoji pravzaprav iz dveh druga nad drugo zgrajenih cerkva; za spodnjo je porabljena starorimska tajna senatorska posvetovalnica, nad drugo se dviga lepa kupola. Preko ulice („Bonella“) je enostavna cerkev sv. Hadrijana (S. Adriano), ki se dviga nad senatovo zbornico (Curia Julia). Nato slede, vzporedno s „forumom“ v ožjem pomenu, razvaline jako obsežne Emilijeve bazilike; ohranjeni so le temelji (iz l. 179. pr. Kr.). Nastopna stavba je bil tempelj Faustine, ki ga je postavil Antoninus svoji ženi Faustini; predsobana z desetimi lepimi stebri je v isto svrho porabljena za cerkev „S. Lorenzo in Miranda“, ki jo lahko spoznamo po fasadi, nekoliko podobni frančiškanski v Ljubljani. Dalje proti vzhodu je dvojna, spodnja in gorenja, cerkev Sv. Kozma in Damijana, v katero je vdelano okroglo svetišče Romulovo. Za njo sledi Konstantinova bazilika: že oddaleč zbujajo našo pozornost trije velikanski, vzorno izvedeni oboki, ki so se od te širne stavbe še ohranili. V njenem ospredju je stalo prvotno osem orjaških stebrov; eden se je rešil uničenja: sam zase stoji na trgu pred največjo rimsko Marijino cerkvijo „S. Maria Maggiore“ na Eskvilinu; steber je nad 5 metrov (v obsegu) debel in 14 metrov visok; Pavel V. je postavil na njega vrh Marijin kip. — S tem smo prišli do vzvišenega brda, na katerem stoji Titov slavolok.

Južni rob foruma ob „Novi ulici“ pod Palatinom in mimo njega obstoji iz silno razmetanega zidovja, ki mu v mnogih slučajih ne vemo prav namena. Toliko je dognano, da je okraj takoj za Ka-

storjevim templjem bil namenjen nimfi Juturni, zaščitnici tukajšnjih studentev, in da je nadaljnja obsežna skupina poslopij tja do Titovega loka bila odmenjena okroglemu malemu svetišču Veste in prostranemu bivališču Vestalk. — Cerkev, naslonjena na Palatin, je „S. Maria antiqua“, stoji na ostankih Avgustovega templja, ki je bil zgrajen južno od Kastorjevega. — Izmed vseh starih naprav je najbolj ohranjen veliki odvodni kanal (cloaca maxima), ki je še dandanašnji prav tako v rabi kakor pred 2000 in več leti; izliva se v Tiberu blizu Palatinskega mosta; tehnično je izborno urejen. Blizu njegovega izliva je majhen, okrogel tempelj, ki ga tudi pripisujejo Vesti.

Od Titovega loka vzhodno pelje „Via sacra“ navzdol, mimo razvalin templja Venere in Rome, h „koloseju“. Ne bom opisoval velikanskih razvalin tega največjega gledišča, kar jih je videl svet. Ta „Amphitheatrum Flavium“ je končal Titus l. 80. po Kr. in odslej so se vsaj 500 let vršile tu predstave, pri katerih je imelo prostora do 50.000 ljudi. — Cele palače so sezidali pozneje iz kolosejskih skal, odnesli so vse, kar se je lahko dalo odnesti, in vendar se ceni vrednost samo še ostalega kamena današnjih razvalin na 8 milijonov kron! Poslopje ima obliko elipse, ki je 188 m dolga in 156 m široka, a meri 524 m v obsegu; arena sama je 86 m dolga. Ves kolosejev prostor je bil prvotno namenjen za umetno jezero, ki si ga je omislil cesar Nero za svojo „zlati hišo“ (domus aurea); ta se je s svojimi nezmislno razkošnimi napravami raztezala odtod proti severozapadu. Nero je bil postavil sebi kot solnčnemu bogu „kolosalen“ kip, visok 36 (!) metrov; ker je Hadrijan ta kip umestil pred naše gledišče, kjer je podstavek še zdaj ohranjen, so menda vsled tega začeli gledišče samo imenovati „kolosej“. —

(Dalje prihodnjič.)

Spomladi.

V vetru se vrbe klanjajo,
sreče drhtijo topoli,
pároma srca sanjajo,
blažena kakor nikoli.

Zopet me gozdi, livade
v tiho naročje vabijo,
niso kot ljubice mlade,
da me takoj pozabijo.

Že od daleč mi lipe košate
s srčki pozdrave kimajo,
niso kot ljubice mlade,
ki src več nimajo.

Petruška.

Iz noči.

Večer se je nagnil nad rožami,
noč sama je v snu zadrhtela —
in deva je plakala žalostna,
po dragem je zaihtela . . .

Nagnila se je tiha noč
nad njegovo mlado gomilo,
in tisoč je rož zaplakalo
in solze po njem rosilo . . .

* * *

V polnoči, v temni uri duhóv
otožna duša ji plaka . . .
In vstajenja njegovega iz grobóv
in prihoda njegovega čaka . . .

„Pridi k meni, sredi otožnega sna,
sredi solz in nočne molitve!
Duša te čaka, razbóljena vsa,
žejna ljubezni združitve . . .“

„In če kane solza gorka z oči
in vzdih se iz prsi izvije —
ne zapusti mene! Trenotke samó
tvoje srce za mene naj bije!“

„In pravijo mi — da si umrl!
Ne, ne, — to nikoli ni bilo!
In pravijo, da je tebi v slovó
k pogrebu na vasi zvonilo . . .“

„Ne, ne! — Nikdar in nikoli ne! —
In vendar oko mi plaka . . .
Oh, čuti tebe v daljini srcé
in prihoda tvojega čaka! —“

„Pridi k meni — v temni uri duhóv
k nevesti svoji udani . . .
Oh pridi, četudi preko grobóv,
in pri meni, pri meni ostani!“

* * *

Tak ljubó, v smeđu, brez besed
strnejo ustne se naju —
Večnost globoka med nama leži,
a midva na potu sva k raju . . .

Korak naprej in nikoli nazaj!
— Pa zanesli so tebe na grobe —
z venci na krsti, s solzo v očéh
in s srcem, polnim grenkobe . . .

* * *

Cvele so rože pred menoj
in trgala jih z drhtečoj rokój . . .
To bila noč tiha, krasna vsa,
ti v mojem objemu, blizu srca . . .

Zvenele so rože pred menój . . .
in prazen jeseni vrt je moj:
Prišla noč tiha, krasna vsa,
našla nov grob — sredi srca! . . .

* * *

Svet je bil poln čudesnih sanj
o tvojem mehkem objemu . . .
Pot je bila poslana rož
kakor nevesti k sprejemu.

In skozi kopreno te gledam zdaj:
Na odru med bledimi cveti . . .
In ustne zaprte v večni molk —
— Srcé, kdaj nehaš trpeti? —

* * *

Polje zeleno z rožami mladimi,
gaji šušteči z viri srebrnimi, —
lahko ni vam, kadar se skriva
solnce zlato za meglami črnimi . . .

Solnce zlato za meglami črnimi? —
Oj, in v duši njeni tak mračno! . . .
Kdaj se ji duša svetlobe napije?
Kdaj razjasni nebo se oblačno? —

M. P. Nataša.

Odisej.

Kalipso, morje se pod solncem smeje,
brezbrežna plan me vabi v sinje dalje —
tam poln viharjev mračnih vzburkan val je,
v polnočnih vihrach lomijo se veje.

Tam vsak po brazdah svojih zrna seje
in s trdom to le žanje, kar sejal je,
tam znojna sraga zlatu klasja kal je —
Naj v jadra moja veter spet zaveje!

Saj ljubim tvoje nepojmljive krase,
oči te tvoje kot nebo globoke,
poljubljam tvoje mehke zlate láse.

A moje misli, so tako visoke!
Svobodo vrni in mladostne čase
in sladkih mi vezi oprosti roke!

Vojeslav Molè.

Gospod Vavra.

Ivan Cankar.

o dolgih mesecih sem se vrnil v tiste kraje, ki so popili mojo mladost, kakor žejni cestni prah popije pomladanski dež: zarosilo je iz oblaka, a blagoslova nič in nobenega spomina. Moje srce je bilo še vse polno svetlih in milih podob iz domovine; kar sem okusil lepega — pa če le napol zavedno in brez hvaležnosti —, je bilo obzlačeno z mehkim bleskom. Mnogo ur, mnogo dni sem videl, ki jih nisem spoznal in ne do dna užil, ko so šli jasni in smehljajoči mimo mene. Zdaj bi jim dal roko, zdaj bi jih ne izpustil, poljubljal bi jih, pil vse do mraku njih slast — a Bog moj, kje so zdaj! Samo še z očmi hrepenenja jih gledam; smehljajo se mi in vse lepši so nego tedaj, ko so stali pred menoj, ko so me vabili in jih nisem spoznal . . .

Iz svetlobe in sladkosti je privrela bolest; izlila se je — studenec med lokami — pod solncem; in še sama je bila vsa bleščeča. Kako bi zdaj gledale te oči, ki so videle čistejše veselje in slajšo bridkost — kako bi zdaj gledale v sivi mrak, kjer se uro za uro, vek za vekom vali nizkotna vsakdanjost v vsakdanjo nizkotnost? Kako bi mogel zdaj še gledati, kar mi je bilo prepreglo s sivo in težko mreno vso mladost, tako da se je mukoma vilo hrepenenje proti meglenemu solncu? . . .

Bojim se — in ker se bojim, se bo zgodilo čez noč, tiho, neopazno: tudi te svetle, mile podobe, ki sem jih v srcu prinesel s seboj, tudi te bo prepregel ogromni pajk s težko, sivo pajčevino. Megla bo zastrla to prijazno solnce, ki me zdaj še pozdravlja iz smehljajoče daljave; v pusto, pozno jesen, pod mrzlimi vetrovi in meglami vzdihujočo, se bodo pogreznile vesele pomladanske pokrajine in srce bo dvomilo, če so bile kdaj resnične na svetu, ali če jih je le sanjala hrepeneča bridkost; najlepši obraz, ki ga zdaj še poljublja in božajo vse moje misli, bo utonil v tiho večerno zarjo . . . le v težkih urah, ob poslednji bolesti bo vztrepetal natišem v razranjenem spominu . . .

Tako se bo zgodilo. In tedaj bom hodil po teh mračnih krajih, kakor sem hodil dolga leta: med jetičnjaki, izgnanci, zavrženci in

obsojenci — brat med brati; te ozke, dolge, neprijazne ulice, te sive, temnoglede hiše bodo moj dom, kakor da nikoli nisem poznal drugega, kakor da nikoli nisem videl solнца in blagoslovljene zemlje pod njim . . . Kraj, čas, življenje: vse mi bo spet kakor ogromna črna stena, do neba visoka. Na ozadju te črne stene brezštevilni, mrgoleči, pisani reliefi: zavrženih blodnih duš porajanje, trpljenje, umiranje. Vsak relief zase je komaj razločen, je malo zanimiv, je brezpomemben; vsi skupaj, kakor se gneto na mogočnem, topostrmečem črnem ozadju, so strašna podoba kraja, časa, življenja . . .

Še malo, še en dan, še ena noč, še en trepetajoč spomin na daljno solnce — in jaz sam bom relief med reliefi.

Pozno pod noč sem sameval v dremotni kavarni; le dvoje, troje svetilk je še gorelo; postrežniki so spali. V svečanu je bilo; kdor je vedril, je plesal. Prihrumelo je včasi mimo okna, prismejalo se; udaril je v samoto krik pijanega življenja, razlegel se daleč po ulici, utihnil Bog vedi kje — v umazanem, zakajenem brlogu.

Tisti čas je bilo, ko se sužnji otresejo okrvavljenih spon in se igrajo svobodo. Ko se na tla potisnjeni, v brezsolzni bridkosti ječeči nenadoma zasmejo, zaplešejo kakor v vročični omotici sredi blata in krvi. Ko se vsa bol čudeno izpremeni v razuzdano radost — ko blazna duša plane ter zajaše trenotek, zato da bi na njem pobegnila strašni brezkončnosti . . .

V kavarno je stopil gost, ki sem ga od daleč spoznal. Oblečen je bil, kakor da se je bil namenil na ples, pa da se je premislil, ko je stal že na cesti. Vsa obleka je bila napol slovesna, napol smešna; cilindar se je svetil, ampak krajci so bili preširoki in staroverski; frak je bil ob pasu preozek, a na plečih preohlapien in škrici so bili predolgi; najbolj čudna pa je bila kričeča, rdeča, zelo umetelno zavozlana pentlja pod belim ovratnikom. V takih oblačilih hodijo ljudje na veselice, kjer je ob vratih napisano: Elitehausbal aintrit zen krajcer tanc finf krajcer . . .

Zdel se mi je bolj bled, bolj suh in bolj upognjen, nego je bil, ko se je ženil. Oči so gledale nedolžno in pametno kakor nekoč; obraz je bil dolg in ozek; kazilo ga je, da ni imel spodaj niti enega zoba.

Tak je bil gospod Vavra.

Kdo da je bil in kaj je počel, nisem vedel nikoli in še zdaj ne vem. Pisar je bil nekje — pač daleč, zakaj njegovi čevlji so bili zmerom blatni — a kaj je pisal in koliko je služil, ni povedal nikomur, niti ne svoji nevesti. Sram ga je bilo in jezen je bil, kakor da ga je izpraševal človek o nečem nemarnem, spodobne družbe nepristojnem. „Kaj bi o tistem — saj je prijetnih besed dovolj, lepih stvari na izbiro! . . .“

Ozrl se je po kavarni in očitno je bil vesel, ko me je ugledal. Prihitelec je k meni, poklonil se je tako sladko in vljudno kakor nekoč. Opazil sem, da so bile njegove oči kalne in narahlo zakrvavele.

„Pa kam, gospod Vavra?“

Oprezno je privzdignil škrice in je sedel.

„Nikamor ne, gospod, nikamor! Moja nevesta . . .“

„Kaj?“ sem se začudil. „Kaj še nista napravila?“

„Ne še, gospod! Ampak kar se mene tiče, bom morda napravil že nocoj . . . To se pravi: sklenil sem, da je treba nekaj ukreniti — a kaj, gospod? To je vprašanje, ki bi ga vsi modrijani tega sveta ne razbistrili, preden bi se obesili!“

Narahlo in čisto prijetno, skoraj plaho so se nasmehnila brez-zoba usta.

„Gospod Vavra, zdi se mi, da ste pijani!“

„Ne še, gospod, ne še! Ampak kar zdi se mi, kar čisto natančno vem, da bom nocoj še pijan! . . . Ne, recimo, da bi bil pijače potreben; tudi me ni zadela tolika nesreča, da bi ji pobegnil k vinu in žganju; le glava me boli, gospod! Hudo me glava boli tu zadaj, nad tilnikom. Če se sklonim ali če se okrenem, se mi zdi, kakor da bi se nekaj prelomilo . . . ali ste kdaj že občutili kaj takega?“

Počasi je okrenil glavo — še zmerom so se smehljale brez-zobe ustnice.

„Glejte, zdaj se je prelomilo! . . . Prinesite mi žganja! Kaj? Kakšnega? Prinesite mi hudega, kar imate najhujšega!“

Prijel je tenko čašico s palcem in kazalcem, vzdignil oprežno, da bi se ne razlila kapljica, nato je nagnil ter izpil na dušek. Ko si je obrisal ustnice z dlanjo, me je pogledal tako veselo vprašujoče, kakor da pričakuje pohvale in priznanja. Žganje ga je omamilo, še predno ga je k ustnam nastavil; dvoje ozkih rdečih peg se mu je prikazalo na licih, tik pod očmi.

Kakor da se je nečesa prijetnega domislil, se je zazibal v tihem smehu in je potegnil denarnico iz suknje.

„Kaj pravite, koliko je tu notri?“

„Ne vem!“

„Pet kron! . . . Kaj?“

„Dovolj za en večer!“

Bog vedi, čemu ga je tako neskončno razveselil moj odgovor; oči so se mu zasvetile in govoril je glasneje.

„O, kako lepa beseda! Saj to je — dovolj za en večer! Kaj bi človek gledal nazaj, kaj bi mislil naprej? Dovolj za en večer! . . . Ali bi zamerili, gospod, če vam povem dolgo povest?“

Primaknil je stol bliže k mizi, naslonil se je z obema rokama, nagnil je glavo — kakor se pripravi človek na temeljito in obširno razlaganje.

„Kakor vam je znano, gospod, nisem iz teh umazanih in ne-spodobnih krajev. Surovost in neolikanost me bolita bolj nego udarec v obraz. Gospod, to ste pač sami spoznali, drugače bi ne občevali z menoj. Usoda mi je dodelila grenko življenje — ampak kdo je gospodar mojim mislim? Visoko gredo, kamorkoli se jim hoče, in nihče jim ne brani! . . . Kako je, prijatelji? Žganja prinesite! Kaj ne vidite, da je prazno? Kar povrsti, nocoj, ko je slovesna noč! . . . Pomislite, gospod, kaj se je prigodilo nocoj, in takoj boste razumeli, zakaj sem vesel, kakor še nikoli nisem bil!“

Vzdignil je nogo tako visoko, da jo je skoraj postavil na mizo. Šivi so bili nerodno zakrpani, podplat pa je bil ves preluknjan.

„Ali vidite?“

„Vidim!“

„Kaj pomeni par raztrganih čevljev v zgodovini človeštva in in njegove kulture? Nagel in nepremišljen človek bi rekel, da nič. Ampak vprašam vas: ali si ne morete misliti, da bi raztrgani čevlji tako globoko žalostili umetnika, da bi ne napisal tragedije, ne izklesal Venere, ne naslikal Madone? Da bi se torej zaradi para podplatov ne porodilo, kar trepetaje občudujemo? O gospod, raztrgani čevlji so simbol! — Jaz pač nisem umetnik, tudi ne učenjak, ampak zaradi tega niso moji čevlji nič bolj celi in ni simbol nič manj jasen . . .“

Govoril je zelo hitro; umikal se je mojemu pogledu in poznalo se mu je, da bi rad nekaj povedal naravnost iz srca, pa da ga je sram.

„Kaj bi vse tisto! Saj to so le prazne besede, gospod! — Ali veste, da sem zarōčen? Pet let! Tudi mojo nevesto poznate, Irmo! Mislila sva se poročiti že pred petimi leti, in tudi pred štirimi,

in predlanskim, in lani! Toda . . . kaj bi razlagal, saj veste, kako je! — Nocoj je šla na ples!“

„Pa vi ne ž njo?“

„Seveda ne . . . kako bi drugače tukaj sedel? — Torej: stvar je taka! Kupil sem ji šerpo, belo svileni šerpo, in bele rokavice. Kupil sem, prišel sem k nji, položil na mizo, in obadva sva bila vesela . . . Nato pa me je nenadoma tako sunilo in streslo, kakor da me je kdo s pestjo udaril na čelo. Je že vse lepo in res: šerpo sem kupil in rokavice sem kupil, zdaj pa — ali ste videli, gospod? Pet kron! In tako prijetno ste rekli: dovolj za en večer! Dovolj za žganje! — Ali vprašam vas, gospod: kako bi s takimi podplati na ples? Po prvi polki bi stal tam v nogavicah in ona bi me klofutala od sramu; poznam jo! In da so mi bili podplati poslani od nebes, da jih je bil, recimo, prinesel sam sveti angel Rafael, v nebeški papir zavite — kaj bi ž njimi? Kako in kam bi s petimi kronami? Tam so torte drage in Irma bi jokala, če bi torte ne bilo; poznam jo! . . . No, tako je torej!“

Umolknil je; jaz pa sem vedel, da ni še povedal tistega, kar mu je tiho kljuvalo v srcu.

„Ali ji niste razložili?“

„Kako da nisem? Irma, sem rekel, tako in tako je . . . moji čevlji in tako! Ti pa le pojdi . . . saj vem, da se boš včasih spomnila mene, ko boš plesala! . . . Glejte, kako otročji in hkratu kako sebičen je človek! Misli, da je najblažja duša na svetu, pa skrbi le zase in za svojo radost! Ker jaz ne morem, pa še ti doma ostani — tako sem mislil v svojem srcu, ko sem govoril hinavske besede. In čisto razumljivo in še celo prijetno bi se mi zdelo, da je položila na mizo šerpo in rokavice, ostala doma ter kuhala čaj meni, svojemu gospodu. Taki razbojniki smo ljudje!“

Roke so se mu tresle in vlažna mrena mu je prepregla oči

„Ali je šla?“

Pogledal mi je naravnost v obraz in je skoraj zakričal.

„Seveda je šla! Čemu bi ne šla? . . . Ah, gospod, taki smo ljudje: mehki, nizkotni in sebični! Zakaj bi ji ne privoščil nedolžnega veselja? Pa ji ga nisem privoščil in dobro čutim, da ji ga tudi v tem trenutku ne privoščim . . . Ves ta večer je le simbol, le simbol, gospod! Simbol kakor čevlji! Teh pet kron — koliko jih je še? — o, saj so le še tri! — to je moje premoženje! Tri tedne bom živel ž njim — ali se da izhajati tri tedne s tremi kronami? Vi morda veste, saj ste umetnik! In vendarle sem kupil šerpo za

deset kron in rokavice za tri krone in povrhu še za eno krono cvetic — in nič mi ni žal! — Le nekaj je, kar mi ne da miru in mi ni dalo miru že ves večer. Povedal vam bom prav natihem in počasi, zato da boste bolje razumeli: če bi jaz bil ona, ne bi bil šel! Ne; zakaj jaz, kakor nisem ne jokavež, ne bojazljivec — jaz ne bi ubil človeka!“

Zares je govoril tiše, skoraj šepetaje; gledal je na mizo in nič krvi ni bilo v njegovih licih.

„O, da bi se bila poslovila, kakor prijatelj od prijatelja! O, ni mi dala roke, ne pristrčne besede! Oblekla si je rokavice, ovila si je šerpo, zasmejala se je in je šla! S kom? Kam? Blagoslovi ji Bog veselje! — Ne mislite, da jo žalim v svojem srcu, da ji očitam! — Oh, ne nji — sebi očitam! In komu še? Vprašam vas z vso resnobo, gospod: komu še? Zakaj, glejte: pred petimi leti sva bila še obadva vesela, še obadva mlada! Začelo se je kakor v pesmi, kakor v solncu. Celo verze sem delal takrat, nemške verze, ker ona ni znala drugače. Nocoj sem jih pregledoval, preden sem šel. Pomislite, kaj sem napisal, pred petimi leti napisal, kakor da sem vse do konca slutil.

„Was steht in deinen Augen geschrieben?
Ich seh' wie im Traume ein glitzerndes Licht —
Ist's Mitleid, ist's Liebe, was da zu mir spricht?
O, wäre das Buch verschlossen geblieben!“

Nocoj ne bi bil napisal teh besed, napisal bi bil samo poslednji verz. Razodeto je in ni vprašanja več, kako je z očmi, z ljubeznijo in z usmiljenjem... Komu očitane? Kdo je kriv? Udari v zrak, obtoži nebo in oblake! O gospod, čevlji so krivi; to sem spoznal nocoj v tej bridkosti! Zdi se mi, da vseh teh dolgih pet let nisem nosil celih čevljev in da je zaradi tega minila ljubezen, le zaradi tega minila mladost! A človek je slab, hitro je truden! Pred petimi leti ne bi bila šla brez mene; pred petimi leti bi bila brez vzdihla in brez solze ostala doma in mi kuhala čaj, meni, gospodu Vavri. Nocoj je šla. Ljubezen, vdanost, zvestoba, vse čednosti tega sveta — ah, kaj so! Pojavijo se raztrgani čevlji, pa je vse pri kraju. Ali zdaj veste, komu očitane? Ah, gospod, težko je življenje!“

Naslonil je obraz v dlani; zdelo se mi je, da je zadremal, ker je dihal glasno in počasi.

„Ne bi smelo biti!“ je zajecjal. „Jaz nisem kriv... ti nisi kriva, Irma, Bog ti daj veselja veliko... nobeden izmed nas ni

kriv, izmed nas poštenih ljudi . . . Bodi vam slajše, nego je bilo meni . . . vsem bratovsko roko!"

Vstal je, pogledal me je topo, kakor iz sanj.

"Koliko še plačam?"

"Vse plačano!"

"Zbogom, gospod, pa nič nikar ne zamerite, če sem sanjal naglas . . ."

Stopil je k postrežniku, ki ga je osupel gledal.

"Tudi vam še en lep pozdrav — čemu ne? Ampak kaj bi z vami!"

Postrežnik je stresel z glavo, gospod Vavra je šel . . .

Mnogo sem mu jih videl enakih in podobnih. Pa kaj? Čemu žalost in premišljevanje? Rosna kaplja kane z lista, pade v blato. Kdo bi jih štel? Kdo bi jokalo za njimi? . . .

Pod polnoč je pripela in prikričala mimo okna vesela družba in se je hrupoma usula v kavarno. Pet ali šest jih je bilo, dvoje žensk med njimi.

"Kje je Vavra? Vavra je bil tukaj!"

Irma je vprašala, vsa rdeča, žareča; iz lic ji je žेतelo od vina in od prešernosti.

"Kje je Vavra? Vavro nam dajte!" je klicala družba.

Z veselim smehom me je pozdravila Irma.

"Ali me še poznate, večno nevesto? Ali ste videli mojega ženina? O, midva sva še zmerom, kakor sva bila! Ubogi, zvesti, neumni Vavra — kod se pač klati nocoj? Da bi videl, da bi vedel — razjokal bi se in bi zložil dolgo pesem! . . . Žganja, žganja, zaspalec! . . . Kako me je prosil — ne z besedo, z očmi me je prosil —: ostani doma, ne hodi! Še pogledala ga nisem, pa sem slišala, kako je prosil. Oblačila sem si rokavice, ki jih je kupil zame — pogledajte jih! Razparane so in tako umazane, da . . . ná, tam naj leže! In šerpo sem si ovijala, ki mi jo je kupil — kje je? Na cesti sem jo izgubila, pohodili so jo pač, pomendrali v blato! — Kaj? Ali je greh? Ali sem komu kaj žalega storila? Vsaj eno uro je treba živeti — kdo bi mi kratil to uro? Žganja dajte!"

In kakor vsa temna in svetla moč življenja je priklopelo iz njenih oči: strast, radost, kljubovanje, bolest in obup. Pijana je objela pijanega soseda . . .

Šel sem, da bi pogledal, kako je Vavri; če je spal, ali če se klatil do jutra; če se je premislil, ali če se je obesil. In resnično — obesil se je.

Na hodniku in v ozki predizbi je bilo vse polno žensk; šepetale so si od ušesa do ušesa, kakor se spodobi v bližini mrličevi.

Vavra je ležal v izbi, na postelji. Ves je bil še oblečen, kakor se je bil vrnil po noči domov. Čevlji so bili blatni in zdeli so se na teh trdih, oledenelih nogah še bolj siromašni in pošvedrani. Obraz ni bil skoraj nič izpremenjen, le polt je bila vodeno siva. Roke so bile zelo nabrekle in so težke in grde ležale ob životu.

Izza trepalnic so tiho in belo gledale name njegove oči. Tiho in mirno so izpraševale:

„Kdo je kriv? Ne ona, jaz ne, nobeden ne izmed nas poštenih ljudi!“

Ne vem, zakaj ni bilo v mojem srcu nič globokega sočutja in nič gorke bridkosti. Preveč sem jih že videl, se mi zdi. Kakor pred posekanim drevesom, kakor pred požetim klasom, tako sem stal pred njim.

In ko sem stal, se je prikazal ob moji strani nenadoma tisti pijani sosed, ki je objemal pijano Irmo. Bog vedi, odkod in čemu se je bil priklatil; na obrazu in na obleki se mu je poznalo, da vso noč ni spal; bled je bil, motno je gledal in dišal je po tobaku in žganju.

„O moj Bog, kdo bi si bil mislil! Kdo bi si bil mislil, o moj Bog!“

Vzdihoval je z jokavim glasom, kakor ženske, kadar v cerkvi naglas molijo rožni venec . . .

Tedaj pa se je tiho in strahoma razmeknila množica pred durmi, v izbo je planila Irma. Sunila naju je v stran, stala je pred svojim ženinom. Tudi ona je bila še v pisani plesni obleki, z rdečimi koraldami na golem vratu, z zlato zapestnico na goli roki, s frizuro visoko in kuštravo. In kakor je izza trepalnic tiho gledal nanjo, se mi je zdelo, da izprašuje:

„Ali je bilo veliko veselja, Irma? Ali si mislila name ob prvem plesu?“

Dolgo je stala pred njim; a mahoma se je streslo vse telo, vzkriknila je z glasom, ki ga nisem poznal.

„Jaz nisem kriva — on ni kriv! Vi ste krivi — ubili ste ga, nekristjani! Ubili ste ga, nedolžnega, na cesti ste ga ubili!“

In tedaj je vzdignila roko in njena pest, kakor je bila drobna in bela, je udarila s toliko silo pijanemu sosedu v obraz, da je omahnil do stene. Ljudje so se umeknili in šo molčali.

„Ubili ste ga! Ubili! Ubili! . . .“

* * *

Tako sem ugledal nov relief, izklesan iz donebesnega črnega ozadja. Ugledal sem ga in sem šel mimo; še toliko se ni genilo srce, kakor bi se genilo morje, če bi ga dramil z dlanjo . . . Kje so oči, da bi jih vse pregledale? Kje pamet, da bi jih vse preštela? Kje solze, da bi jih vse objokovale? . . . Če umirajo neskončna polja, kdo bi bilje prepeval za en samotni klas?

Prazen prostor sem opazil na tistem črnem ozadju, pripravljen za lepo novo podobo. Ko sem se mimogrede ozrl nanj, sem videl kakor v ogledalu svoj obraz . . .

Antična melodija.

Vihra vriska skoz noč in ječijo, ihtijo drevesa,
polja zagrnili je sneg, vetrovi so v mrazu zamrli.
Vina mi v kupo nalij in v strune udari srebrne,
pesem opojno zapoj o vesni, o solncu, o rožah!
Pesem veselo zapoj! O! Morje blestelo je v solncu,
v rožah dehtel je ves breg škrlatnih, kot v krvi plamtečih,
venec sem vpel v tvojih las ognjeno kraljevsko ti krono,
marmor koralnih ti ust poljubil v skrivnostnem trepetu.
Smeh se prebudil opojen v tvoji drhteči je duši,
v blaženem smehu oči zaprl ti poljub moj goreči.
Z brega je smeh zazvenel: iz sna se prebudil tam Pan je.
Veš še, ljubica, veš? Hrepeneče sta se duši spojili,
marmornobeke roké smejoč so me tvoje objele —
Vina mi v kupo nalij in v strune udari srebrne,
v vihri vriska polnoč in duša v viharju ljubezni . . .

Vojeslav Molè.

Blagorodje doktor Ambrož Čander.

Imaginarna karikatura.

Vladimir Levstik.

III.

sebni vlak nevažne stranske železnice je z obširnimi žvižganjem in z raznovrstnim drugim ropotom obstal na majhni postaji, kakor da bi hotel nalašč opozarjati nase in na resnično dejstvo, da je v skromnem trgu dogodek, kar brez vznemirjanja minuto za minuto prenaša London ali Pariz. Potniki, nervozni od tiste počasne, čimdalje bolj zavrtne vožnje, s kakršno se napovedujejo postaje, so stali vsi pri oknih in so moleli pisano razstavo svojih glav na prosto.

Na takozvanem peronu se je steklo, karkoli je bilo živega na nogah: postajenačelnik z rdečo čepico, obraz brkat in s črtami neutajljivega veljaštva, uslužbenci v povaljanih oblekah, par težakov, debel človek z dolgim, zakrivljenim nosom in z rjavim kovčgom v desnici, ki ga je naglo postavil v prvi izpraznjeni voz, da se še sam porine za njim, ter dvoje gospodičen, prva bledična, druga polnih, zagorelih lic, v smešnih, mestno prikrojenih oblekah. Dohlecev je bilo malo: kmetška mati s pisano turško ruto in s trebušatim belim jerbasom, nekaj možakov, ki so prihajali na zabavo — bila je nedelja —, troje pijanih fantov, ki so vriskali in kleli, dva trgovska potnika, debela in krivonosa kakor tisti, ki se je odpravljal, obilen vaški župnik in njegov dolgi, suhi kaplan. Že se je zdelo, da ne izstopi nihče več; izprevodnik je hodil ob vlaku in je zapiral vrata, ob progi so se razlegali klici za odhod, ko se je prikazal na stopnicah edinega voza z drugim razredom dostojen človek preko štiridesetih let, ne velik, ne majhen, ne debel in ne mršav, zdravega obraza in razumnih oči, fin panama na glavi, lice obrobjeno z rahlosivkasto, lepo pristrizeno ostro brado, ki je bila tako nevsiljiva in rodoljubna, da ni puščala niti majhnega dvoma o njegovi zaslužnosti in poštenosti.

Kdor je poznal Savla, ne bi bil sanjal, da vidi Pavla pred seboj; in da je stal pred kolodvorom znanec doktorja Čandra iz bivših dni, takrat ko je bil še mlajši in pregrešnejši in si je bril

obraz po amerikanski šegi ter je zapeljal ženske grešnega sveta, — moj Bog, tisti človek bi bil gledal neznanca in ne bi bil prišel, da mu ponudi roko v prijateljski pozdrav. Kajti danes je hodil okrog z vsemi znaki modrega in izkušenega moža, in ni je bilo črte v vesoljni zunanosti njegovi, ki bi bila le količkanj izdajala podrobnosti očividnih izkušenj. Kratko, ves nastop doktorja Čandra je bil tako priporočajoč in v toliki meri priča neobičajne častivrednosti, da ga je pogledal trški policaj, ki je dremal izmed vrat čakalnice v popoldansko solnce, z viškom oboževanja ter se je nehote vzravnaval in pritisnil desnico na vegasti senčnik svojega pokrivala.

Z zaupanjem se je približal tudi sluga edinega hotela, ki ga je premogel tisti kraj.

„Hotel «Pri modrem volu», gospod?!“ je izpregovoril z odličnim spoštovanjem in z najzapeljivejšim glasom, ki je kdaj preskočil njegove ustnice, ter je obenem že iztegnil roko po prtljagi.

„Dobro, prijatelj, dobro, dobro!“ se je nasmehnil doktor Čander z veliko ljudomilostjo. „Ali je daleč do tistega hotela? — Deset minut?! Tetete!... Jaz pa sem menil, da leži trg takoj pri postaji,“ je dodal, z očmi človeka, ki se čudi po vsej mogoči pravici. „Ah, voz imate? Lepo, prekrasno; peljite me torej k «Modremu volu», dragi moj...“

Par trenutkov kasneje se je premaknila starinska, žolto po-barvana barka na štirih vegastih, glasno zabavljajočih kolesih, zaprežena s konjem ali bolje rečeno s kobilo, ki je kazala vse mogoče barve, povrhu pa še nadmerno obilnost, kakršno je Bog dodelil sicer samo nekaterim krčmaricam in vaškim županjem. Na kozlu sta sedela sluga in voznik, zabuhel fant z veselim žganjarskim obrazom, ki je z vsemi svojimi potezami oznanjal imenitno čast, da pelje gospoda, spodobnega in bržčas velikega gospoda, nenavadno prikazen, poslano temu zapuščenemu kraju če že ne iz daljne Amerike, pa vsaj iz Trsta ali iz bele Ljubljane.

Doktor Čander se ni malo zavedal svoje vloge; vsa njegova solidna zunanost se je zbirala v gubah in gibih bizantinskega do-stojanstva in vsa notranjost je bila polna raznovrstne prijetne zavesti.

Cesta je ležala pokrita z globokim, mehkim prahom ter je bruhala izpod koles oblake, ki so mestoma zakrivali voz in vprego in popotnika, oblake prahu, ki so bili že davno odeli vse travnike daleč naokoli v svojo nečisto, zoprno belino. In strašna vročina je pritiskala na vso rast in na vse življenje; znoj je stal v ogromnih kapljah na obrazu, kakor potoki se je udiralo s čela; pod temenom se je

vrtelo v težkem, blaznem, počasnem in vendar neprestanem obratu, kakor da se zdajpazdaj razpoči čepinja. Strupena soparica je dihal nad vsemi predmeti in od sleherne stvari; le obrazi, kolikor jih je srečavalo voz nenavadnega prišleca, so bili veseli in pijani ter vsi pokriti z nekakšno drobno, vročo zlobo, kakor da so že od rojstva vdahnjeni s to soparico ali morda celo rojeni iz njenega morečega diha, z njo kot dušo v zabitih in zapitih možganih ter v prsih, kjer je pač malo najti idealov, mehkih in ubranih misli in sladkosentimentalnih hrepenenj.

Doktor Čander še ni bil našel hipa, da bi se razžalostil nad toliko odurnostjo kraja, ki mu je bil namenjen v bivališče: kakor vedoč, da mu bo ostajalo še vedno dovolj brezdelnega časa v opravljanje te reči in v dopolnjenje dolžnosti vsake človeške duše, ako je količkaj razvita in plemenita, čuteča in bogata estetskih razpoloženj, — kakor sluteč vse to izza pragov prihodnosti, se je vdajal zgolj čudnemu, nenavadnemu in odločno bolnemu strmenju. Kakor prijetna groza je prihajalo čezenj in kot bič uspavnosti, spleten iz tisočerihih vzrokov, iz imenovanih in iz vzrokov brez imena; bolj od vsega pa ga je presenečal njegov lastni pogled, ki se je bil danes razdvojil: pol so ga obdržale oči, pol se ga je odcepilo in izločilo v obdajajoči svet, odkoder je motril samega sebe, doktorja Čandra kakor tujca, ki se vozi po žalostni okrajni cesti proti gričem, stoječim v smrekah in borovcih, v trg, neznan mu do tistega dne.

Vsako drugo uro bi se bil nemara prestrašil takšnega občutka, kakor se je spominjal, da so se ga zbali drugi ljudje; danes pa je z usmevom na ustnicah mislil na mladega ruskega revolucionarja, ki je bil nekoč, v Ženevi, njegov znanec in sostanovalec. Tisti fant, begun, doma obsojen na smrt zaradi pol ducata političnih umorov, ki jih je bil izvršil v burnih časih vsesplošnega vrenja, človek torej, ki ni bil vaje tehtati duš in življenj s premislekom in preudarkom, se je neko noč obrnil na svoji postelji ter je zajokal z glasom, tako zverinsko divjim in neutešnim, da je Čander zakričal od strahu in planil pokoncu, prižigat luč. — „Kaj ti je, Fedja, za Krista milega?“ je vprašal z glasom, ki je trepetal kakor rutica v vetru. — „Ja, posmotrjel na sebja so storoni!“ se je gasil obupni odgovor.

„No, mi se dosihdob še nismo gledali od strani,“ je menil doktor Čander sam pri sebi, „ampak, če je vselej tako prijetno in v toliko izpodbudo, potem ne vem, čemu je tulil moj bedasti Fedja Trofimov . . .“ Kajti on se je čutil naravnost očaranega od svoje slike: „Mož, ki bi delal čast tudi drugim, večjim narodom,“ se je

spomnil častitljivega rekla, priljubljenega našim dičnim slovenskim kritikom, esejistom in časopiscem. „Samo nekaj mi ne gre iz glave,“ je nadaljeval svoje modrovanje, z jasno željo, da bi položil prst na umno in prijazno nagubančeno čelo. „Samo nekaj ne: kako je mogoče, da smo se namah tako izpremenili? Čudež božji; ali ukana peklenščkova, bi rekel naš pokojni oče, ki je bil velik falot in je zvesto veroval v svete reči. Kdaj smo se poboljšali, kdaj prekrstili? Kaj se je zgodilo z nami? Ali se je utrgal kos duše in je propadel brez sledu, ali se je pogreznil težak spomin, kakor se pogrezne kamen v čistem jezeru ter obleži na dnu kot slutnja, jedva verjetna mislim, komaj še vidna očem? Saj so vendar živeli časi, mdá, časi so živeli takorekoč, — ampak, pustimo tiste čase, zakaj davno je, odkar smo blagoslovili grobove, in zdaj smo drugi ljudje in nič več ne maramo spomina. Časi so živeli, rekel bi, — ali, vraga, kaj nas brigajo tisti časi! Kdo te je klical, mehkoba in sentimentalnost? Ne moti nam vesele volje: satan, poberi se! Tako, da . . . In potem so prišli drugi časi; požrli so prve kakor sedem suhih egiptovskih krav: časi pregrehe in razvratnosti, časi blaznega uživanja, ko je telo omagovalo, duša pa še ni bila sita hudobij . . . Kdo prešteje tiste grehe? Kdo je zapisal ljubice, kdo nam povrne denar? Kaj smo pravzaprav mislili one dni? Bilo je kakor pijanost: neroda se naloka jeruzalemca in hodi po svetu kakor rjoveč lev, ki išče, kako bi ga polomil. In ve, da ga lomi, in žal mu je včasih, in sram ga je v imenu estetike in morale in vsega skupaj, kolikor je tistih ongá, no . . . Zakaj ure prihajajo, trenotki, — o Gospod! — ko bi grešnik rajši, da se odpre zemlja in ga pogoltne, ali da pade strela z vedrega, tresk! na proketo čepinjo, — in vendar ne more nehati: on ve, da vzame danes ali jutri vrag vso kramo in še njega povrhu, in vendar se zdi sam pred seboj kakor kozel na plaz, ki jezdi v dolino in sluti, da živ ne prijezdi, pa čuti, da se živ ne otme. A kako pride kozel na plaz? Trezen ne, s pametjo ne, nikdar po božji milosti, nikoli po dobroti človeški. Zakaj, kozli poznajo svoja pota . . . Morda je bežal, bežal pred nečim, česar ni smel več gledati, ne več čutiti okoli sebe, ne več, nikdar več misliti, da je; tako je stekel: kamorkoli, in ko je zagrmelo okrog njega, je zapazil, da se je udrlo pod nogami. — Molči, sentimentalnost! — In zdaj — in tisto — in kar je bilo potem, vse je pri kraju, vse je ugasnilo in umrlo, vsega je konec in amen današnje dni; vrag si je premislil, ne mara več naše duše . . . Pa je ne imej, kopitež kozlobradi! . . . Moj Bog, moj Bog! kako se je

zgodilo?“ je premišljal doktor Čander med dolgočasno vožnjo, toda vprašanjem ni bilo odgovora, duša ni dala klicem odjeka.

„Saj je vendar nerazumljivo: dolga doba je pretekla, preden so enakomerne kaplje poštenih ur izbrisale madež pokvarjenih let... In če se danes zamislimo, gospod doktor, prav tako je in nič drugače, kakor da smo preživeli dni pokore v snu. Rekli bi, da sploh nismo živeli teh dni: zgodilo se je čez noč, prišlo je z jutrom, krepost se je prikazala kakor goba na gozdnem parobku! Toda glejmo, — naša brada je zrasla, osivela je, postala je častitljiva; strigli smo si jo, pozna se ji, da nosi v svojem ščetinju blagodat latinske kulture... Život se je izbočil, pridobil je solidnosti; in dasi nismo trebušasti, vendar se nam napenja kakor potni list v nebeški raj, potrjen s pečatom spodobnosti in pravice; s prijazno milobo se je zalil pogled“, doktor Čander je držal zrcalce v roki, „da, se je zalil pogled, kakor z oljem modrosti, — in naš smehljaj je postal, ah, tako sladak in o, bi rekel, tako rodoljuben! Kdaj se je vršila izpremembra, če ne v dobi let?“

„Poboljšali smo se, slekli smo grdo suknjo starega človeka, pomladili smo se v Gospodu, prerodili smo se v milosti in v dobroti. Spoznali smo lastne grehe, navadili smo se odpuščati tuje; v srcu nam domuje prizanesljivost in blagohotno umevanje zmot. Nič več ne želimo svojega bližnjega žene, marveč zadovoljni smo in zahvaljujemo Previdnost, da drugi ne morejo želeiti naše, ki nam je tvoje usmiljenje in naprtilo, o Gospod! In brez pohujšljivih misli srečavamo device; mi nismo več kakor tisti cestinar, doktor Čander, ki je živel pač skorajda že pred tisoč leti in je menil v svojem ničemurnem srcu, da sta nebo in zemlja postelja njegove slave...“

„Utrdili smo si priporočljive nazore, poglobili um, spoznali ničevost posvetnih reči; povzdignili smo se nad človeka, zakaj, človek je takorekoč uš, ali kakor pravi Zaratustra, nekaj, kar treba premagati: posmeh ali sram, ki boli. Mi pa smo kakor znanitelj bliska in težka kaplja iz temnega oblaka: in temu blisku je nad človek ime. Tako je dejal Zaratustra...“

„Samo kdaj, o kdaj se je zgodilo? To ni čudež, da se gledamo od strani: sebe, misleč, da vidimo tujega človeka, ki ga občudujemo in odobravamo; ampak to je čudo in čarovnija, da je čas izginil, da je ugasnil spomin. Vemo: takšna bo resnica, da smo šli nekoč vase in smo se skesali v imenu dobrote in lepote in kar je še tistih ongá, pa smo se odrekli napuhu in izkušnjam; zaljubili smo se v solnce nesebičnosti, šli smo za njim. Potili smo

se po bolnišnicah, ob siromašnih posteljah smo stali, v gnezdih revščine, na moriščih gladu; zastonj smo razsipali blagoslov učenosti in smo si nabirali zaslug. Skrbeli smo za prosveto, za napredek naroda našega, za svobodo in za slavo domovine; imeli smo poljudna predavanja o jetiki in o zobobolu, o varstvu otrok in o preobljudenju zemlje, bili smo član mnogih društev, dvakrat smo kandidirali v deželni, enkrat v državni zbor. In če nismo bili izvoljeni in odposlani, ni naša krivda, temveč naša zasluga, zakaj nehvaležnost je plačilo tega sveta... Vendar pa je bilo bridkost in se ni prileglo doktorja Čandra rahločutnemu in v dnu svojega bistva mehkoblagemu srcu; sklenilo je ločitev, zaželelo je pokoja, dela z znojem in nevenljivimi, skritimi zaslugami, okolice preprostih, nepokvarjenih ljudi... Brali smo v časopisih, da je to kraj, ki potrebuje zdravnika in smo slišali ustno sporočilo, da leži daleč od kulture in od pokvarjenosti današnjega sveta, brez vojašnic in nad-sodišča, brez gledišča s predstavami francoskih packarij, brez malo-pridnih žensk in brez političnih lumpov. Zatorej smo si dejali, da se pojdemo semkaj odpočit in zaključit stare dni, in smo prišli, in glej, zdaj smo tukaj v tej čisti, deviški, trikrat nepokvarjeni naravi!"

Ta hip, ko se je vsa uganka razodela in razložila, je doktor Čander dvignil glavo in je videl, da drdra kočija mimo kamenoloma; pred kamenolomom se je cedila umazana vodica, na levi in na desni pa so temnele višave od temnega, jeznega igličevja. Še malo, in pripeljali so se do nizke obcestne krčme, ki se je senčila pod vejami ogromnega kostanja; kmetje in delavci so stali ob surovih lesenih mizah pred hišo, steklenice in fraklje v rokah, ter so pili med pridušanjem, kričanjem in grohotom. Dva poldorasla fanta, bledih in grobih lic, sta se objemala in sta pela s hripavim, opotekajočim se glasom:

„Oj, Micka, kaj tajiš,
da sama ti ležiš..."

Krčmar je nosil umazan predpasnik; potrt je bil njegov obraz, ko je stopical okrog deklet; ta je hodila z velikim vedrom semintja in je oblivala pesek, ki je bil krvav kakor po kolini.

„Holá!" je zaklical voznik. „Ali so se zopet!"

„Pa kako!" je odkliknil oštir in je mučeniško dvignil oči, dočim je voznik nehote zaustavil konja. „Kaj takšnega! O, živine, pijane!"

„Jezik za zobmi!" se je postavil visok kmet, rdečenos in s širokimi brki. „Ti sam si jim ponujal; če so ga — ti si kriv!"

„Kaj so ga? Koga so? Kje imate ranjenca?“ je vzkliknil doktor, čuteč, da je prebledel, obenem pa hkratu zadovoljen s svojo sočutno, od nesreče bližnjega potrto dušo, in nezadovoljen s položajem, ki mu je veleval, da skoči z voza.

„Kaj pa briga tebe, ti —?“ je zarobantil kmet. „Ali si od sodnije, ali si padar, kali?“ In s srdito, pijano kretnjo je pograbil zelenkasto steklenico.

„Jaz sem novi zdravnik iz trga!“ je suho odgovoril doktor in prezirno vzravnal svoj stas. „Kaj je torej z ranjencem?“

„Aaa!“ so dejali možaki ter pričeli snemati klobuke.

„Torej kaj je z ranjencem?“ je vprašal Čander glasneje. Noga, v žoltem čevlju amerikanskega kroja, mu je nestrpno udarila po tleh.

„Kaj je z ranjencem?“ se je oglasil postaren delavec z globokim, raskavim basom. „I, kaj bo z ranjencem? Naj ne zamerijo, gospod doktor“, — to besedo je izgovoril z živim zadovoljstvom človeka, ki ceni svojo naobrazbo, — „naj mi prav nič ne zamerijo: kaj, hudiča, hoče biti, kaj mislijo oni? s človekom, ki so mu pre-rezali vrat, tako da je iztekla vsa kri iz telesa?“ Pri teh besedah je razkrilil roke v pomembno gesto, ki jo je spremljal hipen, oduren smeh, njegov in vseh, ki so stali pred hišo.

„Čigav pa je bil?“ se je oglasil sluga, ki je leno sedel na svojem kozlu, prižigajoč ugaslo viržinko.

„Tomazljav iz Blagote!“ je žalostno viknila dekla; doktor je šele zdaj opazil, da ima oči vse rdeče in zabuhle in da joče s polglasnim jokom: nevzdržema so ji drle solze čez obraz.

„Torej pravite, da je mrtev?“ se je obrnil k delavcu, s tesnobo v srcu.

„Kako ne bi bil mrtev? Saj ga je kakor pujska: omahnil je, opetel se je parkrat — takole, vidite, — nato je padel, trésti se je začel, kri je vrela in vrela, — pa je bilo po njem. Ničesar ni rekel, samo kričal je nekaj časa: «Aaa...!» potem je grgral, nazadnje — je molčal!“ je končal delavec, ko je z zgovorno mimiko pokazal doktorju ves odurni prizor uboja.

Zdravniku se je zdajci odvalil kamen od srca; prijazno je pokimal in se je obrnil k vozu.

„Križajev ga je pa zaklal!“ je kriknila dekla s srditim glasom ter je obstala pred doktorjem, prazno vedro v roki; oči so se ji zasvetile. „Križajev iz trga!“

„Tiho bodi, punca!“ se je zarežal eden izmed tistih dveh fantov, ki sta pela. „Saj ni bil prvi, bi dejal! In če boš pridna, dobiš mene namesto njega!“

„Gospod doktor!“ je zaklical krčmar, ko je Čander že sedel v voz. „Gospod doktor! Ampak, naj verjamejo — jaz nisem kriv! Jaz nisem podpihaval prepira, ni res, gospod doktor, — in da bi jih bil silil s pijačo, tudi ni res, veš ti, Žbontar, ki piješ za moj denar!“ Sklenil je roke, kakor da bi prosil; oči so mu bile polne slabe vesti in odkritosrčnega strahu.

„Gobec, molči!“ je zarežal brkati kmet. „Jaz pijem na svojo hišo, ki jo imam, in na grunt, ki mi ga je oče zapustil; a ti ga nimaš, ti si se priklatil, vedi, hudič, kje te je skotila mati ciganska!“

„Tisto pa —“ je zaklical delavec, „če ga hočejo videti, gospod, — pravkar so ga odnesli! Preden se pripeljejo v trg, ga dojdejo, če Janez le količkaj požene!“

Voz je zdrdral; voznik in sluga sta se polglasno menila.

„Križajev ga je! Križajev iz trga!“ je vreščala dekla izpred krčme.

Doktor je bil vesel, „da nam ni treba uganjati komedij; kajti sam se je napil, sam se je tepel, in če je umiral brez naše pomoči, se je zgodilo po spodobnosti in po pravici . . .“ Nato je začutil, kako neplemenita in malo požrtvovalna je njegova misel; za trenotek je osupnil.

„Ampak res je le!“ se je potolažil naposled. „Zakaj, vraga se ne tepemo mi, ki smo dostojni in takorekoč blagorodni ljudje?“

Izza griča se je dvignil stolp z bakreno, rdeče pobarvano streho. Doktor Čander se je nagnil iz voza; in ko je spustil oči do ceste, je videl v prahu kri, mastne, široke kaplje, ki so temnele skorajda v umerjenih presledkih.

„Vidite!“ je kriknil voznik. „Tam ga neso! Hej, vi! Počakajte! Zdravnik je tu!“ je zaklical za možmi, držeč roke pred usta.

„Novi gospod doktor!“ je ponovil sluga zmagoslavno. „Pravkar so ga pripeljali!“

Možje so obstali tik voza. Štirje so ga nesli, sami pijani, na deski, morda na pokrovu s pивske mize, kakor zaklano žival. Mrtvec je ležal z velimi udi, obraz krvav, vrat kakor prevezan s široko, temnordečo ruto, roke krvave in prašne; tudi kri na obrazu, na rokah in na obleki je bila pomešana s cestnim prahom ter je tvorila ostudno črnkasto skorjo; očitno so ga bili med potjo vrgli s pokrova.

Doktor je pristopil in pogledal. Videč, da je Tomazljav z Blagote v resnici temeljito odrešen pozemeljskih muk, je zamahnil z roko.

„Kdaj je že po njem!“ je dejal suho. „Kar v mrtvašnico ga nesite; in obvestite orožnike in tako dalje, kakor veste, da je potrebno.“

„Seveda je mrtev!“ je prijazno potrdil obrit možak nizke rasti, z rdečo ruto v žepu in s kratko pipico med čeljustmi. „Skoraj celo uro je ležal; dejali so, da mu ni pomoči, pa smo ga pili še dva litra, za na pot . . .“

Ko je doktor sedal v kočijo, so bile oči ubitega kakor naravnost obrnjene vanj: široke, steklene, z divjim in žalostnim izrazom groze. In kakšen je bil obraz: zobje stisnjeni, ustnice krčevito razklenjene, kakor pri ženski, ki se je nekoč zastrupila in je ležala včasih doktorju Čandru na vesti in na spominu. Ta hip se mu je zazdelo, da je mrtvec iztegnil ude in premaknil desno roko.

„Naprej, naprej!“ je nervozno podrezal voznika. Bič je švrknil, kobila je stekla, hiše so se zvrstile mimo oči, in voz se je ustavil pred „Modrim volom“.

(Dalje prihodnjič.)

Smrt Maničke.

Od mlade, razkošne ljubezni rojena,
je rasla, kot še ni rasla nobena
cvetlica mojih veselih dni,
zdaj pa odšla je, in več je ni.

Zdaj več je ni, samo še spomini
ostali so nanjo mi sladko edini,
tako nežni, tako čisti ko lilije cvet,
ne omrači jih usoda nesrečnih let.

Ne omrači jih, čeprav polnočni viharji
ne puste vzplapolati moje sreče zarji —
tam v duši svoji sem ji prostora dal,
tam imel bo svetišče moj ideal.

Petruška.

Klasova Klara.

C. Golar.

(Dalje.)

Klasova Klara je utegnila sedaj po noči in po dnevu misliti na zlato ptico čarnega vrta, kjer raste srebrno drevje in zore rajska jabolka. Ali čudo! Zgodilo se je, da naenkrat ni bilo prekrasnega kraljiča, junaškega viteza od nikoder. In zlata ptica se je sama izpreletavala po srebrnih vejah in bisernem cvetju in se dolgočasila sredi bajnih krasot in sladkob devete dežele. Njenega rešenika ni bilo, da bi jo izpremenil v zlatolaso in rožnolično kraljično. In sedaj, čemu ji je bila vsa lepota, ako je ni mogla uživati? Čemu so zorela rajska jabolka okoli nje, ki so bila še bolj čudovita kakor živa voda? Kdor jih je okusil, se je hipoma zaljubil v to ali ono knežno, ako slučajno ni bilo kraljične pri roki. Ako je bil bolan, mu je bilo samo treba ugrizniti čudovito jabolko, in kakor bi odrezal, je šla bolezen. In ako je bil star, je moral pravtako pokusiti jabolko, in na mestu je bil iz njega prekrasen, čvrst junak, kakor da se je napil iz studenca zdravja in mladosti.

Vse to je vedela Klara, in pozaljubila je na tisoče junakov in pomladila na tisoče starcev, ali prekrasnega kraljiča ni mogla priklicati, zlate ptice ni mogla odrešiti.

Zato je bila žalostna. Sedla je doma za mizo in začela jokati.

„Kaj boš pri belem dnevu jokala, ti stvar neumna!“ je zarojil oče nadnjo. „Da se ti bo vsak smejal, kdor te vidi, in potem pripovedoval na vasi: „Klasova se pa kisa, ker ima fanta v mestu, in ji je dolgčas po njem“.

„Komu je dolgčas,“ je skočila Klara. „Saj ne jokam zato, ampak golobico mi je kragulj odnesel.“ Obrisala je oči, vzela srp in hitela na njivo.

Vsa Antonova pisma, ki jih ji je poslal, je znala na pamet in tako se je radovala včas po cele večere natihem sama s seboj in se smehljala s svojo srečo.

„Ali si še tista lepa, sladka Klarica kakor lansko pomlad? Vsa cvetoča in gorka in vonjajoča kakor divja roža, kadar privkrat

odpre svojo čašo solnčnim poljubom in zadehti iz njenega srca? Vedno si mi dražja, ker vem, da tvoje srce cvete le meni —“

Klara se je smejala in solzila, in sama sreča je bila razlita po njenem obrazu. Šla je in pisala svojemu Antonu: „Prišla bo zima in hud mraz, nobene cvetke ne bo pri nas, pa vendar tri rožice dobro poznam in iz ljubezni jih tebi podam. Prva cvetlica je lilija, žlahtni cvet, lepše nima vesoljni svet, druga cvetlica je vrtnica rdeča, kakor ljubezen je moja goreča, tretja pa rožmarin je zeleni, oj, do groba predrag si ti meni. Sprejmi ta šopek cvetlični nabran, s strahom ljubezni je tebi poslan —“

„Kdaj boš moja nevesta?“ jo izprašuje v drugem pismu. „Spomladi so lepi časi, takrat se ženijo škrjančki po naših poljih, in zakaj bi se ti takrat ne oblekla v snežno —“

„Klara, ali si slišala, da je Gavgroža utonila?“ S to novico je stopila k njej nenadoma mati in tako pretrgala veselo nit njenih sladkih misli. „V vodo je zabredla, in našli so jo stoječo v tolmunu in do kolen pogreznjeno v blato, s slamnikom na glavi in s koškom na hrbtu.“

„Utonila je?“ se je zavzela Klara, in tiha groza je prešinila na njen obraz. „Kako da je utonila?“

„Še včeraj so jo videli v vasi. Dejala je, da gre na svatovščino, in ves slamnik si je ozaljšala z divjimi nageljni in bršljinom.“

In deklica je pisala Andreju to žalostno novico in pristavila: „Če me zapustiš, umrjem, zakaj nebesa bi se podrla in solnce bi ugasnilo. Če prideš mimo mojega groba, slišal me boš jokati. Solze mi bodo tekle iz oči in škropile moj mrtvaški pot —“

Na to pismo se je pripeljal Anton iz mesta obiskat Klaro. Bila sta skupaj vse popoldne in se ločila s prisrčnimi pozdravi in smehom, zlasti Klara je bila vesela, zakaj zgovorila sta se, da se vzameta spomladi, ko bodo cvetle jablane.

„Ko bo vse v rožah,“ je dejal Anton, „mora biti najina poroka, ker si tako lepa“. Objemal jo je okoli pasa in ji gledal v oči.

„Ko bo vse v rožah!“ je zaklicala Klara, ves obraz ji je zasijal, in v njenih očeh se je zableščalo in iz njih je planila iskra. „Vrtnica bo cvetela in lilija in za gozdom me bo klical kos, ali jaz pojdem s teboj k altarju in v laseh ponesem bel šopek.“

*

Klasova Klara je verjela v bajno in čudovito povest o zlati ptici in kraljiču, tudi v princezinjo z devetimi kronami na glavi je

verjela. In vedno krasnejša je postajala, odkar sta si obljubila z Antonom poroko; bila je, kakor bi izhajala zarja iz njenih oči. Kupila je poročno obleko, kupila je zlat prstan in zlat srček. Priklonila se je pred zrcalom in se pozdravila: „O, dobro jutro, lepa nevestica! No, kako ste spali? Izvrstno, kaj? Ali imate radi Antona? No, tako, seveda. O, ne! Ah, kako ga imamo radi! Ljubček, ljubček!“ Zaplesala je po sobi, zarajala in zapela.

Pogledala se je zopet v zrcalo in zaklicala:

„Ali nisem lepa? Skoro takšna kot zakleta kraljična! Res, ona ima zlate lase, a moji so še lepši, in moj ženin je lepši od krajevega sina.“

Ali neke zimske noči, ko je drsal sneg po šipah in je vila burja, je planila Klasova Klara iz strašnih sanj: Ledena kača je spala na njenem srcu in ji pila kri. Okoli telesa je bila ovita kot svinčen kolobar, ostre zobe je zagrizla v meso in žrla njeno srce. „Anton, pomagaj, ali ne vidiš kače, ki se mi ovija prsi! Gorje, usmiljenje!“ In Anton je stal na strani in smehljuje gledal njeno smrtno bolečino. Vzbudila se je, in drhtela je groze, kakor da jo trese mrzlica. Skočila je iz postelje in hitela v hišo, a še zmerom je ihtela.

„Kaj skrivate pred menoj, kaj se je zgodilo z Antonom? Pa saj sem opazila že včeraj, da mi nekaj tajite.“

„Kakšna si vendar!“ je rekla mati. „Kaj naj skrivamo? Saj si pišeta vsak teden, jaz drugega ne vem, kakor da je v Trstu.“

In Klara je šla, se oklenila viharno matere in se zjokala na njenih prsih.

„Oh, to sem neumna! Sanjalo se mi je o kači, in še sedaj se vsa tresem!“

Ali že tisto popoldne je prišla v vas čudna, črna vešča. Ženske so pripovedovale o njej, dekleta so zajemaje vodo na potoku šepetale, nekatere plaho, druge veselo, gledale so čemerno ali se skrivaj nasmihale.

„Slišiš, Majda, ali že veš?“ Koščena, rjava kmetica je vpila s praga nad svojo sosedo, ko je prišla Klara na vas s škafo po vode.

„Nak“, se je zaslišalo strmeče in radovedno.

„Tako še ne! Anton se ženi, tale Zaleski, v mestu ima nevesto. Več stotisoč bo imela.“

„Beži kam! Kdo si je pa to izmislil!“ se je zavzela sosedas surovim, močnim glasom. „Kaj bo pa s Klaro?“

„E, naveličal se je je, čemu mu pa bo! Mleko se ji zmerom prismodi in še litanij ne zna,“ je vpila kmetica naglas, da se je slišalo na potok, kjer je Klara zajemala vodo.

„Beži kam! To je pa izmišljeno!“ se je zopet oglasila Majda.

„Beži kam!“ se je smehljala Klara. „Naveličal se je je!“ Stisnila je ustnice in položila roko na srce, ki je tolklo in drhtelo in kričalo bolečin. Zadelo je zvrhan škaf in odhitela, a vse je plesalo okoli nje, mračil se je svet, pogrezala se je zemlja. „Naveličal se je je!“ Nagnila je glavo, voda je pljusknila ter jo polila po obrazu in se v curku zlila za vrat. Klara se je spoteknila, in zopet se je zagnala voda, jo oškropila in zmočila po prsih in povsod. Vsa mokra, zasopla in burna je odložila doma škaf na ognjišče in se hitela skrit. „Naveličal se je je! Litanij ne zna!“

Opoldne so jo začeli klicati in iskati, in nazadnje jo je našel pastir. Tiščala se je v temen, zaprašen kot na svislih, ki je bil ves v pajčevinah in slami; oči so gledale tako jezno in grozeče, da je ubogi pastir zbledel in strepetal. S pestjo mu je zapretila, nakar je ves plašen stekel po podu in bežal v hišo. Nikomur si ni upal povedati, kje je Klara, pri kosilu šele je odprl usta: „Na svislih je, za otepi!“ Mati se je čudila, da se ni prej spomnila, saj tja se je Klara, ko je bila še majhna, vedno skrila, kadar jo je popadla jeza. Šla je in jo sklicala iz kota.

„Zakaj pa pravi Sovčkulja, da se me je naveličal!“ Jezno je pogledala mater in stisnila zobe.

„Saj veš, da je Sovčkulja huda na nas in ne more videti, da bi ti dobila Antona.“

„Če je pa mogoče le res!“ Je mislila sama s seboj in čakala noči.

Ko je vse zaspalo v hiši in na vasi, je vstala in se praznično oblekla. Tiho je odšla od doma, po prstih in kazalec na ustih, duri ni zaprla, in dobro se ji je zdelo, ko je pomislila, kako bodo vpraševali po njej in jo iskali. A nihče ne bo vedel, da je šla k Antonu.

Dve uri je imela na železnico, pot je vodila ves čas po polju, med zasneženimi njivami, mimo golih, štrlečih dreves in potem po mostu čez reko. Voda pod njo se je mirno prelivala in lahno šumela, včasi je planil val, se zapenil in izgubil. Klara se je spomnila Gavgrože in pozorno je gledala proti tolmunu. Morda se prikaže iz vode in stopi prednjo, vsa v rožah in pisanih trakovih.

„Anton se ženi,“ je pomislila in skrčila je prste, stisnila jih v dlan in zagrozila. „Čakaj, Tonček, te že naučim kozjih molitvic.“

Do jutra se je vozila po železnici, predno je bila na koncu svojega potovanja, a ko je izstopila, ni čutila nikake utrujenosti. Nestrpno so ji gorele globoke, mokre oči, njeno lice je bilo polno in sveže, kipelo je in cvetelo. Takšna je stopila v mesto, veliko in razuzdano, sama in neumna, vsem tuja in neznana. Prostran trg se je širil pred njo, ulice so vodile na vse strani, visoke hiše so oblastno in široko stale druga poleg druge. Klara je šla z množico, kamor se je ulil gostejši curek, kamor se je obrnila črna procesija. A kmalu se je vse porazgubilo, in namesto prvih so prišli drugi potniki, ki so tekali semintja, iz hiše v hišo, na levo in desno. Klara je postajala med njimi, se ozirala v okna, gledala izloženo blago in se ni mogla nagledati. Zmotili so jo opoldanski zvonovi in Klara je obstala ter se prestrašila. „Kam sedaj? Kje je Anton?“ Njegove ulice ni bilo nikjer, naj je iskala in brala, naj se je motala gori in doli.

Klara stoji in vprašuje z očmi.

Skoroda se ni zadela ob ličnega gospoda v črni suknji, vsega zlikanega in polizanega, z navitimi, smolnatimi brkicami in gladkim, belim licem, ki je zrasel pred njo. Zdelo se ji je sicer, da ga je že videla malo prej, da ga je že videla dva ali trikrat in da je hodil že dolgo časa na njeni strani, ali ni pazila nanj, ker je imela v mislih Antona in prelepo svileni blago po izložbah, zlate prstane in babo Sovčkuljo, ki je slišala o mestni nevesti.

Tisti črni gospod je stal pred Klaro, snel klobuk in se priklonil.

„Ali poznate Antona Zaleskega?“ Plaho se je nasmehljala, in njene oči so prosile in se orosile s solzami. Tujec se je priklonil znova, zakrožil usta v sladek nasmešek, pokimal z glavo in začel hitro govoriti v nekakem tujem jeziku. Klara ga je gledala in strme poslušala, nakar se je nasmehljala še slaje in zopet poklonil: „A-ha! Gospodična,“ je spravil počasi iz ust. „Razumem, razumem!“ Ponudil ji je roko, in Klara je šla z njim. Še vedno je govoril, sedaj ga je napol razumela, videla je njegov sladki obraz in smeh, zadrževala je sapo in skoro si ni upala dihati.

„Ali poznate Antona Zaleskega?“ je vprašala drugič.

„Tega?“ Obstal je in pokazal s prstom nanjo. Klara ga je plaho in začudeno gledala. „A-ha! Razumem, razumem!“ Začel se je zopet smejati in tolči po kolenih. „Poznam, poznam!“ In Klara mu je povedala, kdo in kaj je Anton, a tudi gospod je samo ponavljal: „Poznam, poznam!“

„Ali ima res nevesto?“

„Nevesto? Ne, ne, nima.“

Povedal je Klari, da je Antonov prijatelj, najboljši prijatelj, a njega danes ni v mestu, ker je moral po silnih opravkih nekam na deželo. In že toliko lepega je slišal o njej od Antona, že toliko lepega! Sladko in slaje je govoril, Klara je poslušala, šla je z njim lahkega srca, saj je vendar Antonov prijatelj. Stopila sta celo v dve štacuni, v prvi ji je kupil svetel, zlat obesek in ga ji pripel na prsi, v drugi ji je kupil šop nageljčkov.

(Konec prihodnjič.)

Žvrgoli škrjanček.

Žvrgoli škrjanček v zraku,
v belem skrit oblaku —
Želo žito zlatoklaso
dekle črno laso.

Srpi svetli že odpeli,
njivo so poželi,
oj, presladka ti ženjica,
krotka prepelica!

Srčno, gorko me objemi,
v hišo me nevesta spremi —
vsa kot roža rdeča,
bodi moja sreča!

C. Golar.

Spomenik.

Pred mano grob, ves razcvetel . . .
Nad njim se dviga kamen bel.

In v marmora brezčutni mraz
narisane prelepe oblike:

Devojka s črnimi očmi,
devojka, ki zdaj v grobu spi.

A spodaj v kamen izklesán
v vrsticah dveh je ves roman:

„Ah, v cvetu let umrla je,
ker njega krogla strla je . . .“

Aleksij.

Povest Ivana Polaja.

Podlimbarski.

(Dalje.)

o sta Majerica in hči videli, da sem se v hiši vgnezdil in postal vreden vsega zaupanja, sta mi v odlomkih načrtali nekaj moravanskih prebivalcev. Zanimale so me samo razmere v moji neposredni bližini, t. j. na pošti, o katerih sem vedel to, da je bila Albina Brunerjeva hči iz prvega zakona, torej poštarica njena mačeha, vse drugo, kar se je godilo, sem pa samo slutil.

„Kako vam ugajajo poštni ljudje?“ me je vprašala neko popoldne Majerica, ko se ji je zdelo, da sva se dosti naigrala z Marto.

„Dobri ljudje so,“ sem odgovoril.

„Gospa stori mnogo v dobrodelne namene. Usmiljenega srca je.“

„Saj lahko da,“ se je oglasila Marta.

„Ta je naredila srečo. Svoje dni je bila zunaj v vasi navadno kmetsko dekle.“

„Ali mama — dekla je bila, hlevska dekla je bila in nič drugega ni bila pri starem Brunerju.“

„Phh — kaj tisto, kar je bila poprej! Pozneje jo je Bruner dvignil k sebi in danes je gospa, vdova Brunerjeva, hišna posestnica, in tudi denar je v hiši, mnogo denarja. Podjetna gospa je, ki ve, da naj se vzame tam, kjer se dobi. O, ta prelubi denar vse premaga, vsak predsodek pokrije, iz dekle kaj naglo naredi gospo. Treba priznati, da se zelo okusno oblači, po najnovejši modi, skoraj kakor moji omoženi hčeri. V praznik gre elegantneje opravljena v cerkev nego gospa grajskega oskrbnika, ki velja za prvo potratnico v mestu. Nadarjena ženska je, sicer bi se v petnajstih letih svojega zakona ne bila naučila toliko, da zdaj sama lahko uraduje v pisarni. Kdor se hoče ž njo kosati, ž njo tekmovati, mora sam biti nadarjen.“ Starka je dvignila ostri podbradek, vteknila jeziček med zobe in očitajoče je pogledala na hčer.

„Eleganca v obleki je lepa reč, kdor si jo lahko privošči, pa njena ji nič ne pomaga, če druge stvari kriče v nebo. O, to je navihana ženska!“ Dami sta za hip umolknila. Starka je težko kimala

z glavo, kakor bi tehtala one v nebo vpijoče stvari in preudarjala, kako naj izpremeni vlogo, da postane iz poštarice zagovornice njena tožnica. Skromno sem zrl zdaj na eno, zdaj na drugo klepetuljo.

„Gospod Polaj je gotovo že pri Prohazki slišal vse zanimivosti našega mesta. V gostilni se vse izve,“ je ravnodušno nadaljevala mati, kakor bi brala iz nogavice.

„Nisem še imel časa dolgo posedati v gostilni. Doslej sem skoraj vse svoje proste ure presedel tukaj. Kaj ima to mestece tudi zanimivosti?“ sem nedolžno vprašal.

Marta se je hvaležno zazrla vame, potem je zapuhtela: „Škandale ima, da veste! Ali ni to škandal, ako ima poštarica kar dva ljubimca pod svojo streho?“

„Phh — gospoda nadučitelj in Klic vendar ne stanujeta v tisti hiši kakor ona,“ je zapihala starka.

„V njeni hiši stanujeta in tisto dvorišče med obema hišama bi lepe reči lahko pravilo o ponočnih sestankih, ki so se že godili tam.“

„A-oh-joj-prejoj!“ sem se čudil, kakor bi poslušal dvorišče. Za poštarico Žerjava nisem zavidal. Pričine pa tudi ni bilo, da bi se zavzel zanjo in jo branil.

„Odkar je umrl stari poštar, jim ni treba več sestankov na dvorišču, saj se lahko v sobi snidejo.“

„Sicer pa, kaj nam to mari?“ je porahljala Marta, sramežljivo gledaje v šivanje.

„To nam res nič mari ni,“ je zaveznila starka in si s prstom pobežala v uho.

„Koga pa bolj odlikuje gospa poštarica?“ sem vprašal.

„O . . . gospoda nadučitelja, ki se o njem še ne ve, katero vzame, gospo ali njeno pastorko. Phh — zarad mene naj vzame obe.“

„Gotovo bi mu bilo najljubše, ko bi obe hiši mogel spraviti v svoje roke. O . . . jaz ga iz vse duše sovražim! Takšen sebičnež — in tudi malopridnost, kaj pravim — surovost, podivjanost je to, da je tičal dan na dan kuhan in pečen na pošti, v tem ko je ležal stari Bruner na smrt bolan.“

„Phh — kaj je bilo njej že takrat mar za starega poštarja! Zamorec je storil svojo dolžnost, zamorec naj odlazi. To se prigodi v najboljših rodbinah,“ je modrovala starka v svoje pletenje.

„Škoda za Albino, da ji je umrl oče.“

„Phh — naj umrje, saj mora vsak. Neumen je bil dosti.“

„Še opeharijo jo za njeno dediščino.“

Starka je skomizgnila z rameni. „Marta, povej, povej gospodu Polaju, kako se je oženil Bruner. Bolje je za gospoda, da vse ve, ker stanuje v hiši.“ In starkin pogled je zelo pomasljeno obvel najprvo mene, potem še Marto.

„Da nas bo gospod smatral za opravljivki, ki ves dan vlečeta sosede skozi zobe?“

„O, prosim, gospica!“ sem rekel, prihuljeno odvrčujoč domnevano slabo mnenje.

„Moja povest je kratka. Vdovec Bruner je bil že blizu petdeset let star, ko je vzel osemnajstletno deklo za ženo. Ta bivša dekla je gospa poštarica. Kako je bil zapeljan k takšnemu koraku in ali je vedel, da ima dekla že nezakonskega otroka, to mi ni znano. Po takih umazanih stvareh ne brbam rada. Moja povest je pri kraju.“

„To je lepo. Ali se ni pisala gospa Bruner pred zakonom za gospo Tegl?“

„I kako pa — za deklo Tegl se je pisala. Saj njenega sina Pavla Teglja gotovo poznate, tistega, ki je bil v vašem polku in so ga pri vojaki povsod spodili?“

„Poznam. In tudi Balovega imena nisem pozabil, tudi tistega delavca poznam, ki je bil pričina Teglovega življenja.“

„Oba sta bila pričina: delavec Bal in dekla Tegl,“ je pojasnila Majerica.

„Onda pa vse veste. Čemu vam pa pripovedujem in obrekujem, jaz, neumna goska! Ali Bal je pošten, čist človek, kar gospa poštarica ni.“

„Njen sin pride včasih sem, kakor bi se prikradel, pride in se nastani v gostilni. Očeta se sramuje in ga ne mara srečati. Če ga oče zagleda na ulici, se mu posmeja, s prstom pokaže nanj in vpiti začne, kako brhkega sina da ima. In sin se požuri, da izgine.“ Starka je vteknila jeziček med zobe in zastrmela vame, češ: Ali ni to zares škandal!

„O Balu se ne ve, je li prave pameti ali ni. Odkar se je bil povrnil iz Amerike, se potika po teh krajih in jim za lep denar noče s poti.“

„Res je neumen. Rad bi se priženil na pošti, on delavec! Pa Žerjava ne spravi s pošte. Ta sedi trdno; če ne dobi poštarice, se obrne k Albini.“

„Kaj pa Klic dela pri Brunerjevih?“

„Klic? Phh — ta se liže okrog Albine, jo uči francoskega jezika in tudi staro uči. On je bil še pred Žerjavom na pošti, kot domači

prijatelj. Potem je dobil v nadučitelju nepremagljivega tekmeča. Zdaj je prismoda, ki se vrti kot peto kolo v tej komediji ter zastonj je in pije na pošti. Albine ne bo dobil, ker ona je pametna, kakor je bil njen oče, dokler mu je živela še prva žena. Ampak nadučitelj, ta nas je hotel naplesti —“

„Ali . . . mama!“

„Naj ve gospod Polaj, kako se je slinil okrog tebe, ko je bil Bruner še zdrav.“

„Vrata sem mu pokazala, podležu!“ Marta se je nizko sklonila na šivanje.

„Koliko pa ima plače takšen nadučitelj? Aj-vaj . . . kakšen siromak! Častnik je vse kaj drugega, to je mož s sijajno prihodnostjo . . . hm . . . da! A la bonheure!“ In starica je dvignila glavo, dvignila naočnike na čelo ter ostro pogledala od peči name. Zdi se, da stari pajek, ždeč v mreži, gleda tako na muho na steni in opazuje, je li dosti tolšče na njegovem plenu in se li brzo zamota v mrežo.

Za eno popoldne sem izvedel dosti! — „Ta «Scheriau» je star ptič, ki si je nadel novo perje,“ — sem rekel sam v sebi, ko sem odhajal iz kavarne.

6.

Z našim zdravnikom sem živel v najlepšem soglasju. Opravi sem mu marsikakšen pisarniški posel in zato mi je bil hvaležen. Pisarjenja imajo vojaški zdravniki skoraj več nego zdravljenja. Mnogo sva skupaj jezdarila po vnanjih postojankah, kamor je moral domalega vsak dan s svojimi praški in kroglicami za bolne vojake. Uvaževal me je, odkar sem bil naredil častniški izpit, in večkrat sva skupaj sedela po ogrskih „šenkah“ in „krčmah“. Druge primerne družbe na Ogrskem pač ni dobil. Kapitan, precej visok aristokrat, je le malo bival pri škadronu. V četrtek dopoldne je pregledal pošto; če ni bilo kaj nevarnega, mi je na belo podpisal vse „dokumente“ za tri dni ter mi zabičil, naj brzojavim ponj, ko bi bil za petek ali soboto napovedan kakšen višji poset; opoldne se je odpeljal in ponedeljek v jutro se je vrnil, ako je ostal do tedaj „zrak čist“. Druga dva častnika, ki sta bivala na vnanjih postojankah, sta hodila na lov in se zabavala na pristavah ogrskih grofov. Tako je bilo vsaj jeseni in po zimi, ko ni bilo večjih vaj. Sploh se častniki za zdravnika niso dosti menili; „kuršmida“ so bolj čislali, ki jim je zdravil pse in konje. V Moravanu je že malo zahajal v mojo družbo, ker je dobil pri davkarju, notarju in okrajnem sodniku sebi primerne ljudi. No, v službenih poslih sva imela vedno dosti stikov.

V začetku grudna sva jahala z zdravnikom preko Moravskega polja iz vasi nazaj v Moravan. Oblastno in udobno sva sedela v sedlih, kakor bi se igrala s konjem in svojim bujnim življenjem; veselo sta stopala proti domu najina konja Bismark in Hektor. Hladen dan je bil, cesta suha in pomrznjena, na polju je ležal sneg, loka ob Moravi je stala na široko pod vodo.

„No, Polaj, kako vam ugaja naš Moravan?“ je poizvedoval spotoma zdravnik.

„Zaradi mene lahko jutri osedlamo in odrinemo. Sicer je pa povsod enako. Doslej se mi zdi, da smo prišli z dežja pod kap.“

„Glavna stvar je, da se človek privadi ljudi. Slišal sem, da ste se v kavarni že dobro udomačili.“

Tudi tam je vohunil in gotovo že predložil kapitanu — sem si mislil. Imel sem ga na sumu, da včasih vohuni in poizvedava, in kar izve, podnese kapitanu, da bi se mu prikupil. „Da, skoraj vsak dan sem v kavarni.“

„I — tam je nevarno. Pazite, da se ne ujamete!“

„Zakaj, gospod doktor?“

„Dva možaka sta se tam že ujela. Pred tremi leti je bilo tu vojaštvo nastanjeno in neki nadporočnik Nagel se je bil zagledal v eno Majerjevih deklet.“

„In k avdijenci je šel ponjo.“

„O, kako dobro ste poučeni o stvareh! No — vzel jo je bedak in ona ga je vzela in prišla v svoje roke. Dober, predober človek je bil, pa tudi lahkomišeln in nekaj alkoholika. Prvo leto mojega službovanja sem bil z njim skupaj v ulanskem polku, zato ga dobro poznam. Odkar je oženjen, ga več nisem videl, pa grajski oskrbnik je pravil oni dan, kako slabo je opravil Nagel z ženitvijo. In naš kapitan, ki vas zelo čišla, je izrazil bojazen, da bi se tudi vi ne zapletli v Majerjeve zanjke. Vas bi bilo škoda.“

„Za mene se pač ni treba bati,“ sem trpko odgovoril, strmeč, kako se ljudje zanimajo za moje zasebne zadeve in pota. Da bi kaj več izvedel, ker vsi ljudje vse vedo, sem obrnil stvar na nasmešno stran, rekoč: „Naglova živita na Dunaju baje prav razkošno. Njuno stanovanje je v štirih bogato opravljenih sobah in gospa dobiva svoje toalete iz Pariza.“

Zdravnik se je zagrohotal. „I, kdo vam je to natvezel? Seveda stara Majerica in hči. To je že vrhunec nesramnosti. Resnično je, da je Nagel sedaj v blaznici in njegova soproga živi v Budapešti pri svoji sestri, ki je omožena z nekim agentom.“

„A tako?“ sem se začudil. „Meni so pravili, da ima ona v Budapešti za moža bogatega bankirja Duška, sorodnika bivšega Košutovega finančnega ministra.“

„He-he-he! No, lahko je bankir, lahko je pa tudi agent, ki skupuje cunje za tovarno. Ampak stvar je ta, da ste zašli med prekanjene ljudi, ki mislijo: Polaj bo računski častnik, ki potrebuje majhne založnine: privesimo mu našo najmlajšo hčer. Torej pozor!“

„Če tako računajo, se gotovo uračunajo.“

„Ubogi Nagel! Kakor bi ga bil srečal danes zjutraj, tako stoji pred menoj lep in prikupljiv. Židovko je izpreobrnil h krščanski veri in ona ga je izpremenila v kramarja. Izposodil si je bil denar in ga dal staremu Majerju, da izpopolni in poveča svojo hišo in kavarno. Lisjak je plačal svoje dolgove in na častnika so pritiskali upniki. Začel je še huje piti, ugonobil ga je delirium tremens in domogel se je blaznice.“

Zdravnik si je prižigal smodko, jaz sem se globoko zamislil v to, da me ljudje spravljajo v zvezo z Marto in škodoželjno pričakujejo, kedaj se ujamem.

„Ali se ne marate peljati jutri z menoj na Dunaj?“ je vprašal, z vajeti gladeč grivo svojemu Bismarku.

„Jutri?“ sem odgovoril kakor v sanjah.

„Ze zopet ste pogreznjeni v svojo melanholijo, ker so se vas doteknila moja pojasnila. Res, vi se morate oženiti; čim prej, tem bolje za vas, toda le pri Majerjevih ne, ne zato, ker sem anti-semit, ampak ker tam ni partija za vas. Ne bodite misijonar in ne izpreobračajte židovskih deklet! Tak trud se ne poplača.“

Ker sem molčal, je nadaljeval: „Kar je res, je res: vi ste sanjav človek, mizantrop. Po ogrskih vaseh ste nekako odreveneli, zaplesnili, okorel filister ste postali in pedant, ki ne pozna drugega nego delo in red. Zato vam pravim: oženite se, ako najdete primerno osebo, sicer se vam skali um in zmeša pamet. Prav bi bilo, da se vedrite pri Majerjevih, ko bi oni ne bili pohlepni in prevarljivi. Boljše je pa še samotarstvo do konca dni nego vlesti v takšno past. Ali meniško življenje ni za vas. Prirode ni mogoče zatreti. Zato vam s svojega zdravniškega stališča svetujem: oženite se! To je prava higijena za človeka.“

Tako je modroval zdravnik. Kako malo me je poznal, ko me je sodil s svojega zdravniškega stališča! Res, kal melanholije je bila v meni in ta je bila dediščina po moji materi, ki je vselej prešla v jokav glas, kadar se je zvečer pri molitvi vpletel „še en očenaš

za naše rajnike in rajnice"; no, pri meni je bilo drugače: iz naše zaslužnjelosti, iz našega hlapčevstva se je izcimila moja melanholija, in ta človek mi svetuje, naj si vzamem žensko in se še globokeje pogreznem v odvisnost!

Posmejal sem se njegovemu stališču in on je dalje svetoval: „Ako se pa oženiti ne morete, pa vsaj semintam nekoliko podregnite v svoje preredno življenje, zarajajte kakšno noč, kakor to delajo drugi, ker to prevetri in počvrsti telo, prežene skrb, olehča misel in jo pripelje iz tira duhomorne vsakdanjosti v višje sfere“.

„Včasih pa v delirium tremens.“

„Ne mislim, da bi se oklenili pijanstva. To je najslabše, ampak ženske vam treba, zopet pravim s svojega zdravniškega stališča. Vsi ljudje, ki niso oženjeni, delajo tako: sede za bogato mizo pri skupnem obedu, pride k njim zapeljivo in razkošno obložena skleda, bahato našopirjena; vzamejo, prigriznejo, potem jo podado sosedu. Plačajo in gredo. Kar očitno delajo tako. Le hinavci prikrivajo.“

„A strup je lahko v takšni skledi in človek bi s studom pljunil vanjo.“

„Vsaki stvari je primešanega nekaj strupa. Voda je strupena, če je premrzla, baš tako zrak. Zato je treba povsod opreznosti, sicer pride grd maček. V teh ogromnih vodah tukaj je tudi strup, mrzlica namreč. Pa moj šef, polkovni zdravnik na Dunaju, mi ne verjame, da se potrebuje ob Moravi toliko praškov. Jutri pojdem k njemu in mu povem, da sam kinina ne žrem. Hočete torej z menoj?“

„Rad bi šel, pa če pojdem, ostanem tam dva dni.“

„To lahko storite, ker vas Žemlička namestuje. Jaz, žal, nimam namestnika, bolniki me čakajo na vseh krajih in oglih, zato se povrnem že s ponočnim vlakom.“

„Dunaj bi že rad videl. Danes poprosim dvadnevne dopusta.“

Pognala sva v dir. Pred potjo, ki pelje z velike ceste po bližnjici v mesto, sva se ustavila. Loka je bila skoraj do ceste vsa pod vodo, zato že dolgo nisem jezdil čeznjo.

Ko je bil zdravnik s strategičnim očesom premotril široke vode, je vzdiknil: „Ne vem, čemu bi trčila čas po ovinkih; mari udariva po krajši poti kar naravnost preko loke.“

„Kje je krajša pot? Jaz je ne vidim.“

„Tu, kjer se vidi voda svetlejša, je pot. Glejte, kakor bi svetel pas ležal na vodi, to je pot na nasipu. Ker je voda plitva, se sveti. Kar naravnost poženiva! Čas je zlato.“

„Suha obleka je pri tem mrazu tudi nekaj vredna. Skraja bo voda res plitva na bližnjici, pa kdo ve, kako je naprej,“ sem podvomil.

„Notri do mestnih hiš vidim progo svetlobe in pod tistim svitom je pot. Nikakšne nevarnosti ni. Če ne pojde, se povrneva.“

Izrazil sem dvome, češ: to je lahko optična prevara. Pazno sem gledal na vodo ter na svojega šarca Hektorja. Bal sem se zanj, da ne bi se preveč napil mrzle Morave in prehladil.

„A — hajdiva! Naprej! Blede bojazni vojak ne sme poznati!“

In udarila sva na bližnjico. Skraja je šlo dobro. Konja sta gazila samo do kolen. Kmalu pa jima je postala pot naporna, začela sta prhati, ker pogrezala sta se že do prsi. Zdravnik, videč, da stremeni in škornji že orjejo po vodni planjavi, se je osrčil s klicem: „Le naprej! Vrlega jahača ne sme zapustiti pogum!“ Še nekaj hipov in mrzla tekočina se je sama ulila čez golenice v škornje. Zdaj sva bila s pogumom pri kraju in povratek je bil neizogiben. Pričela sva boj s surovim mokrim elementom. Jezik je nama onemel, nobene besede nisva izpregovorila, no, najine misli so z vso močjo stremile za tem, kar bi naju rešilo neprijetnega položaja. Konja sta preplašena obstala do vratu v vodi. Tako, kakor sta stala vštric na nasipni ozki poti, ju ni bilo mogoče obrniti, ker na vsaki strani je bil jarek, nama neviden. Poskusil sem se premakniti za dva koraka naprej, pa Hektor se ni zmenil ne za ostrogo, ne za pritisk kolena in meč. Kakor vkopan je prhal in otresal z grivo. Poskusil je tudi zdravnik, kako bi se toliko umaknil naprej ali nazaj, da bi se konj okrog konja lahko obrnil na poti in bi ne zdrknil v nevidni jarek. Potegnil je sicer Bismarka nazaj, pa tako v stran, da je konjska noga pri tem izgrešila pot, in ko je zmanjkalo trdih tal pod kopitom, je skočila nemirna žival na dobro srečo v vodno temo. No, tu je pokazal Bismark svojo odločno voljo in nepremagljivo silo. Išoč pod seboj trdih tal, je okopal zdravnika do ramen, kakor je zaslužil za svojo modrost, a precej je mirno splaval, vprši svoje velike oči proti glavni cesti, kjer je videl kakšnih stoinpetdeset korakov daleč suho zemljo. Meni se je slabše godilo. Hektor je preplašen skočil z nasipa za Bismarkom, pa splavati ni hotel. Dosegel je z zadnjima nogama trda tla in se postavil pokoncu. Zdrknil sem s sedla, ker sem se bal, da se žival sicer vznak prevrne z menoj in me pokoplje in pa da bi laže splavala. Do brade v vodi pogreznjen, sem se motal okrog konja, držeč se za prednji ročaj sedla, pa tudi tega sem izpustil, ko mi je padla z glave čepica in sem jo lovil po vodi. Delal sem to mehanično in kakor v poluspanju sem zrl v ne-

znano stvar, v ostudno vodeno pošast. V boju z mokrim elementom sem pogoltnil nekaj požirkov umazane vode, no, držal sem se na površju in ujel sem svoje pokrivalo. Takrat se je konj obrnil k meni in sem ga zgrabil za ponarejeni šop grive, kakršnega pripne vojak k uzdi, da bahato maha konju med ušesi doli do oči. Pa šop se je odtrgal in mi ostal v roki. In zopet sem zagledal pred seboj nekaj nejasnega, kar z režečimi usti, globoko vdrtimi očmi in gnušnjimi zobmi preži vame. Konj se je iznova okrenil in zagrabil sem ga za uzdo. Od uzde sem se nekako primotal do sedla, nakar je Hektor, ugledavši Bismarka daleč pred seboj, splaval proti tovarišu in me, držečega se za sedlo, vlekel po vodni planjavi. Ko sva prišla v plitvino, sem zajahal.

„No — gospod doktor, z vašo pomočjo sem se dobro napil Morave. Fej, fej, fej! Bog ve, če nisem zastrupljen,“ sem vzkliknil, ko sem bil prijezdil poleg zdravnika.

„Dal bi vam kroglic in praškov, pa ta prokleta moča mi je pokvarila vso zalogo v moji torbi. He-he-he . . . pa poreče moj šef, da se sam gostim z medikamenti.“

„Povejte gospodu kapitanu, kako umete peljati človeka preko vode.“

„Vrag vedi, da so me te lise na vodi tako zmotile. O moji praški in kroglice . . . kakšna škoda!“ Spogledala sva se, veselo razburjena, in se grohotoma zasmejala drug drugemu.

„Bogme, kmalu bi me bili po bližnjici poslali v smrt!“

„Tako nevarno ni bilo. Priskočil bi vam bil na pomoč, ko bi bilo kaj opasnega.“

„O, o — z vašo pomočjo bi mi bilo v mrzlih grudnovih vodah za vselej utonilo božje solnce. V tem, ko sem jaz gohtal Moravo in gahal, ste vi možko sedeli na Bismarku, nesli svojo mokro kožo na suho in še ozrli se niste name. Pravite, da sem črnogled melanholist. Kako ne bom črnogled, če so mi pa vsa moja mlada leta govorili: Ubogaj in žrtvuj se za tuje prepričanje! Ubogal sem in se žrtvoval in vedno niže sem se pogrezal v lužo, v tem ko so drugi visoko na konju jahali preko nje. Vsa moja črnogleda melanholija se razvija iz takšnih misli.“

„Ko bi bili pač pustili takšne črne misli v vodi!“ je rekel, videč, da mu kažem hren pod nos. „Zdaj pa le urno na cesto in potem skokoma v Moravan, da se ogrejeva. Vsaka neumnost se lahko stori, a treba se bati mačka!“

In konja sta bežala, kakor bi letel za njima trop povodnih duhov.

(Dalje prihodnjič.)

Književne novosti.

Ivan Cankar: Za križem.¹⁾ — Ta Cankarjeva zbirka črtic in študij stoji pod skupnim simbolom križa, ki je trpljenje življenja, ki nas ugonablja, pa vendar sili, da gledamo kvišku, kjer se dviga simbol v neštetih podobah, kažoč nam v daljavi zarjo, ki nam sveti v mrak vsakdanjosti in dela življenja vsaj subjektivno vredno, da je živimo: križ stoji pred nami in za njim blešči na jutranjem nebu rožna zarja, če verujemo ali ne verujemo. Naslov knjige nosi tudi prva številka zbornika — vseh je 13 + 1 pesem kot epilog — in v njej nam pisatelj dovolj jasno razlaga misel celote in podaja tudi neko socialno veroizpoved, kajti tisti — tujec —, ki misli svet odrešiti, če ga še ni „s svojim trpljenjem“, je oblečen v rdečo haljo, ki mu sega do nog. Gospodov dan je in tujec gre in sreča otroka, jokajočega, z butaro na glavi, in ga potolaži ter vzame s seboj; potem sreča dolgo procesijo mračno zročih ljudi s culami, popotnike, izseljence, ki beže z doma v obljubljeni deželo, v Ameriko, in tudi nje reši in obrne, da ostanejo in gredo za njim. In tujec in množica pridejo v vas, žalostno, revno selo, kjer stoji na pragih tihi, upognjeni ljudje in molki jim rožljajo med koščenimi prsti; pa čudodelna tujčeva beseda je pomladila tudi njim srca, da so se veselili in zaupni pridružili vrstam, in tem druge, iz temnih visokih hiš, tovarnen, poklicani sužnji in delavci izpod zemlje, „in vsi so šli za njim, vsi ponižani in razžaljeni, vsi zaslužnjeni in obremenjeni“ (6). Da, to je Mesija-rešitelj, to je socialni simbol novega življenja, v katero gre pot po gori trpljenja. „Preko gore trpljenja drži cesta v večno radost, preko gore smrti drži cesta v življenje. Visoko do neba se je vzdignilo znamenje in vse trudne oči so zastrmele nanj. Ura bridkosti je bila ura spoznanja. Teman je stal križ na Golgati, kajti za njim je plamenela vsa daljava v zarji paradiža“ (1). Lepo je to povedano, v krasnih podobah je izražena ideja vsega zbornika, čeprav ne smemo pričakovati od pisatelja-umetnika, da bi nam tudi pokazal pot, kako se bo zvršil ta prepoved, ta vhod v svetlo življenje. Dovolj je morda, da nam je vzvalovil najplemenitejše srčne strune, sicer pa uvažujmo modre besede mojstra, ki je mojster v tem pogledu tudi Cankarju: „Božje kraljestvo je v vas!“ Simbolični pomen zbornika je skušal izraziti tudi H. Smrekar, ki je narisal naslovno risbo, ki pa pomenja dokaj manj, nego je pisateljeva misel: pred seboj vidimo čisto navadno procesijo, vzpenjajočo se po kameniti gori proti vrhu. — Vsi ostali komadi našega zbornika pravzaprav, vsaj tako se mi zdi, ilustrirajo zgoraj izraženo idejo mračnega človeškega trpljenja, ki izvira pred vsem in glavno iz ljudi samih, iz krive uredbe človeške družbe. Ampak ne smemo misliti, da prihaja ta ideja čitatelju toliko do doznanja, da mu kvari umetniško uživanje. Nikakor, vsaj tistemu ne, ki je v stanu uživati umetnost samo na sebi in abstrahirati od neveselih predmetov, ki so res po večini ali skoraj skozinsko zastopani, in pa od zamolklosti in mračnosti barv. Zanimivo v tem zborniku je, da je Cankar sam o tem predmetu izpregovoril važno, četudi zopet v novelistično obliko zavito besedo; to je storil v črtici „Kovač Damijan“, ki se odlikuje po posebni preprostosti umetniških sredstev in pa po najprozornejši kompoziciji snovi, dasi diha ta spis neko porajajočo silo poezije, s čimer je pisatelj popolnoma dosegel teoretični namen, ki ga je imel ali ne imel pri tej klasični črtici. — Sicer pa je tudi razvrstitev posameznih števil našega zbornika preračunjena in menda res uravnana po razvoju uvodnega sestavka. Druga in tretja črtica sta posvečeni

¹⁾ V Ljubljani 1909. Založil L. Schwentner.

študiju otroške duše, otroškega trpljenja in hrepenenja. Cankar nam predločuje mlada, duševno bogata, po bajni sreči mladostne domišljije hrepeneča bitja, ki pa jih tlačijo in mori človeška družba s svojimi predsodki in svojo objestno lenobo ter drugimi izrastki, ki jih poganja današnja človeška družba. Prva črtica izmed obeh se odlikuje po posebni nazornosti snovi in po fino pogojenem nasprotstvu, ki vlada med človekom in — naravo, ki je in ostane prava mati vsem, ki iščejo pri nji zavetišča. Kak krasen deček je ta mali, med ljudmi nerodni, molčeči „Jure“, ko uživa poezijo gozda, ko se čuti daleč od sovražnikov — ljudi. V „ministrantu Jokcu“ nam je očrtal istotako bogato življenje in trpljenje dveh, treh otrok, samo da ono ne diha tistega zdravja, kakor smo ga s slastjo uživali v prejšnji črtici; zato tukaj prevladujejo sanje, slutnje in — strah neveselega pričakovanja, kakor more vladati le v bajti surovega žganjarja, ki je dal otrokom le telesno in duševno bolezen in nič drugega; nič med njimi ni skupnega razen strahu, ki prihaja od tega nečloveškega — očeta. Vkljub romantiki, ki je razlita nad tem spisom, je uvezena lepa vrsta krasno uspelih prizorov in krepko, dasi naglo risanih značajev, slonečih na globokem opazovanju resničnega življenja. Če niso to naravnost pisateljevi spomini iz „ministrantovske“ dobe, gotovo so vrlo dobro posneti po resničnosti. — Prihodnji dve številki nas peljeta v mesto — v tiste ozke prostore ubogih delavskih in rokodelskih stanovanj, kamor nikoli ne sije solnce naravnost skozi okna. In kako bi mogli uspevati v takih luknjah otroci, kje bi se vzelo cvetje za njih mlada lica. Zato tem bolj bujno uspeva cvetje, ki je rodi nezdrava domišljija, zato je tem silnejše hrepenenje po sreči v teh srcih, ki ne poznajo prave radosti niti tedaj, ko še ne poznajo grdobe in teže življenja. In kakor prihaja na kmetih do popolnega umetniškega izraza nasprotje med človekom in naravo, tako prihaja v mestu, kjer narave sploh ni, do neveselega izraza razlika med revno in bogastvom, kar je najboljši dokaz to, kar nam skuša Cankar vseskozi dokazati, da je namreč krivičnost, od katere trpe in umirajo množice, posledica napačne ureditve človeške družbe, nepravo razmerje med pravim in nepravim delom, oziroma nedelom. Kakor rdeča nit se vleče ta ideja skozi vrsto Cankarjevih črtic in študij, v našem zborniku natisnjenih; kolorit njih je vsled tega siv, često mračen, saj nastopajo pred nami ljudje iz zaduhlih predmestnih ulic, žrtve tovarniškega dela, izmozgani, jetični obupanci, ki jim je postala skoraj vsakdanja in naravna misel na vejo, na kateri bodo skončali svoje malovredno življenje. Značilna in za Cankarjevo sedanje naziranje važna pa je nota, ki se že dovolj pogosto oglašča, to je hrepenenje po domu, ki se vzbuja v dušah tistih nesrečnikov, ki so šle pred svojim koncem spoznali, da so darovali vse svoje življenske sile zastoj nevredni, nenasitni tujini. Seveda je to hrepenenje po domovini enakopomembno s hrepenenjem po mladosti, po zdravju: tujina, mesto ubijaje, mori! S tem pa je umetniško izraženo zopet novo neveselo nasprotje, ki je sad neharmoničnih razmer sodobnega življenja, sovraštvo, nasprotje med mestom in deželo, tujino in domovino. Zato razumemo vzklík pesnikov: „O domovina, ti si kakor zdravje!“, ki je pa tem važnejši, ker ga za Mickiewiczem rabi — Cankar. Sicer ni bilo dvomiti že po dosedanem njegovem ustvarjanju in razvijanju, da pride tudi on do tega vršička, zanimivo je, zame vsaj, le to, da je prišel do te izpovedi prav v tem zborniku, ki služi gotovo čez meje umetnosti segajoči tendenci, in pa v času, ko je objavil Zupančič svojo krasno „Dumo“. Seveda mi niso neznani tudi drugi domači in tuji sodobni pojavi kulturnega in političnega življenja, ki pri obeh naših najboljših umetnikih peresa pomagajo tolmačiti to njuno evolucijo, zlasti pa pri Cankarju. Pa pri Cankarju ni mogoče drugače,

nego da se gotovo trdno umsko uverjenje izlije tudi v primerno umetniško obliko; dokaz za to trditev mi je sicer skoraj ves pričujoči zbornik, zlasti pa moram opozoriti na prekrasno delo našega plodovitega pisatelja, na črtico, ki nosi naslov „Budalo Martinec“. Sicer je nastal ta umotvor že pred leti, saj je preveden celo že na nemški jezik, ali za analizo idej in snovi, ki so izražene v najnovejši Cankarjevi zbirki, je ta črtica posebnega pomena. V njej je našel klasičen izraz tisti boj, ki razdvaja našo narodno dušo in občutno slabi tudi narodno telo. Moč tujine, ki z bleščečimi, pa goljufivimi obeti mami in vabi k sebi sinove naše domovine, da jih potem oropane, duševno in telesno uničene vrne materi, da jih le-ta v domači grudi pokoplje. Ta boj se je vnel v duši pokveke in bebca Martinca, ki ni vztrajal še kot dijak v mestu, ki pa zdaj zahrepeni ven iz te umirajoče globeli, zapuščene od svojih najboljših sinov. Ver si želi v svet, v obljubljeno deželo, in enkrat in dvakrat je poskusil izvršiti to, kar jih je storilo sto in tisoč drugih; ampak domovina, ozka in pusta, ga pozove nazaj in ga drži kakor na konopcu privezanega. Seveda — Martinec je budalo in pokveka, otrok skoraj v ključ svojim letom, zato ostane doma in ne more od materinega krila. Ampak ne: usoda si je ž njim dovolila šalo, zaljubil se je v zdravo, krepko domače dekle, ki zapušča domovino, Martinec se napoti zopet, saj ž njo gre vsa mladost, vse življenje iz doline, on mora za njo in za krepkimi fanti, s harmoniko v roki gre Ali domovina se oglasi krepkeje in Martinec zastaja ter ne more naprej. — A dvojna sila, ki ga vleče na dve strani, mu raztrga srce, in on pade kot žrtev tujine in domovine, on pokveka in budalo. Način pa, kako je Cankar utelesil to krasno idejo, je klasičen in se more primerjati z najlepšimi umotvori njegove muze. Dasi poln globoke simbolike in gibajoč se v slikah in alegorijah, se mi zdi ta spis tako preprost in enostaven, obenem pa tako poln pristne poezije in izrazite plastike, da mu moram, kar se tiče umetniške dovršenosti, odkazati poleg uvoda in „Kovača Damijana“ prvo mesto v pričujočem zborniku.

Dr. Iv. Merhar.

Ferdinand Seidl: Kamniške ali Savinjske Alpe, njih zgradba in njih lice. Poljuden geološki in krajinski opis. II. zvezek. Ljubljana 1908. Izdala „Matica Slovenska“. — Malo ozemlja imamo Slovenci in niti to ni dovolj opisano ter predloženo svetu, a morda še manj nam samim. Vendar pa krijejo baš slovenske pokrajine, umeščene v razkrižje raznih formacij, jako mnogo zanimivosti: za oko in za um, v mrtvi in živi prirodi. V novejšem času se kaže napredek tudi tu; v raznih institucijah in pri posameznikih se dosledno deluje v to, da bi se lepote in značilnosti naših dežel odkrivala, oznanjala in umevala. Višek užitka je umevanje; tak užitek znači napredek, inteligenca in je odsev kulture. Njen glasnik je znanstvenik, ki v tem pogledu stopa izven omejenosti svojih specialnih študij in postane za širše kroge kulturonosni agitator, posredovalec izomike.

Seidlova knjiga pomeni kulturni čin za Slovence; ona kaže, kako se v okviru mednarodne vede uspešno deluje za narod: narodna snov, v našem jeziku, oduševljenem po ljubezni do snovi in do jezika, snov prirejena s svetovnim znanstvenim aparatom — to, nič več in nič manj je potrebno, da delo zadovolji naš um in naše srce! Samo Kamniške Alpe so konkretna snov za knjigo, le delec naše domovine; a na enem zgledu se razbistrujejo načela: kar je tu doseženega, bi se moglo in se bo moralo nadaljevati. Temelji so postavljeni za vsako podobno delo in vzorec leži pred nami i za heterogenke naloge.

Geološka knjiga v slovenskem jeziku! Napredek. Taka knjiga, pisana poljudno, umljivo, kar s poetičnim poletom! To ni le napredek, je že uspeh. Ko

čitamo stran za stranjo, se nam zdi, da se vsak stavek pač mora tako glasiti, kakor se glasi; samo ob sebi umevno se nam zdi, kar je pisatelj zapisal šele po resnem, često mučnem preudarjanju; saj je bilo treba novi stvari dati tudi novo, slovensko obliko. Koliko novih terminov, novih rekel je bilo treba najti in — kar ni nevažno — imeti dovolj pogumne zavesti za njih objavo v temeljni knjigi. Mi se zdaj le usedemo k pogrneni mizi in uživamo. Pisatelj pa je porabil leta, da je prepotoval in pretaknil vsak kotiček Savinjskih Alp in si nabral gradivo, preiskal kamenje, prst, okamenine, trate, studence, vse, kamor stopa malomarno naša noga in kamor nezavestno gleda naše oko. Potem je bilo treba gradivo prešiniti s slovenskim duhom in ga odeti s slovensko obleko, da smo dobili prvo geološko slovensko knjigo. Koliko bi jih odrevenelo, preden bi prenesli vse duševne, telesne in — bodimo odkriti! — gmotne žrtve . . .

Pričujoči drugi zvezek obsega v geološkem delu kredno tvorbo in ves takozvani „novi vek“ v gradbi naše zemlje, torej terciarno in kvartarno tvorbo z raznimi pododdelki. Ker se torej ta zvezek peča z dobo, ki nam je bližja, oz. je že naša, in se nam razkrivajo neposredno vidni objekti, zato je ta del za lajka še zanimivejši. Posebno očitni so sledovi ledniške dobe. Izprva nam zveni malo tuje, ko slišimo o onodobnih silnih lednikih: o Logarskem, ki je bil dolg 10 km, o Bistriškem (8 km), o Suhodolnikovem v znanem jarku, o Jezerskem ledniku (11 km!). A kmalu se nam rde ledniki „sami ob sebi umevni“, ker nam razjasnjujejo n. pr. prirodni most pri Predoslju, pri Jezerskem kar celo pokrajino, zlasti pa tiste na samem ležeče skale (eratične balvane), razne groblje, strmcce itd. — Splošna izvajanja o lednikih (str. 192. idd.) bi naj sploh vsakdo prečital, čeprav morda o naših gorah ne ve prav nič.

Strmé pa nam zre oko v predmilijonoletno dobo, ko je gorko morje pljusalo od Ogrskega sem ob — Menino in Raduho, ko sedanjega Velikega Rogatca orjaške sile še niso bile dvignile kvišku, ko so „rasle“ koralje, ki jih okamenele zdaj še nahajamo tuintam. O delovanju „Savinjskega vulkana“ slišimo, Savinjo opazujemo, kako si pripravlja današnjo strugo, dočim je prej najbrž bila odtok Olševe. Vse kakor v bajki, samo da so dokazi za trditve prijemni z roko in vidni za oko.

V razlago in okras knjigi služi 43 krajinskih slik, prirejenih po fotografijah, ki so se oskrbele večinoma pod Seidlovim vodstvom in navodilom. Posebno znanstveno vrednost imajo razni (13 jih je) načrti in prerezi, ki jih je pisatelj sestavil z veliko akribijo in jako instruktivno; zlasti je omeniti rastjepisni in še bolj veliki barveni geološki zemljevid, ki je tem zaslužnejši, ker do današnjega dne nimamo niti poštenega navadnega zemljevida naših dežela. Tu gre velika zasluga prof. Seidlu in Slovenski Matici kot založnici. — Omenjeni rastjepisni zemljevid

¹⁾ Na željo gospoda pisatelja prof. F. Seidla objavljamo k temu krasnemu in prezanimivemu geol. zemljevidu sledeče njegove lastnoročne popravke, ki jih zaradi nuje pri izdaji knjige ni bilo več mogoče uvažiti na zemljevidu samem: — 1. Na južni strani ledniške groblje Radovljiške je malo, skoro štirivoglato polje ob Savi dobilo po pomoti rumeno barvo diluvijalne tvorbe namesto bele aluvijalne. — 2. Miocensko gričevje med Dupljami in Goričami je označeno s črnimi krožci, ki so odveč in brez pomena. — 3. Dolinsko dno ob Lomščici (pri Sv. Katarini nad Tržičem) ima napačno barvo permske tvorbe namesto bele barve aluvija. — 4. Na Podih manjka ledniške groblje nad črko *n* besede Grintavec. Groblja je skoro vzporedna oni, ki leži pred Skuto.“

daje lahek pregled k zadnjemu poglavju v knjigi, k dostavku „Rastlinska odeja Kamniških Alp“, ki je pisan prav tako živo kakor n. pr. vznesene besede o občutkih, ki nas navdajajo, kadar stojimo vrh gore (str. 218.), ali o človeku, ko se pojavi prvič na tej naši stari zemlji (str. 151.).

Razna kazala olajšujejo porabo bogate vsebine knjige, ki bi naj bila vademecum vsakega ljubitelja naše domovine.

Dr. Jos. Tominšek.

Dr. I. Šorlijevo *novelo „Sam“* je priobčila v nemškem prevodu „Österreichische Rundschau“.

Majcen Gabr. Zgodovina Jarenine v Slov. gor. in zajedno kmetskega stanu na Spod. Štajerskem. (Ponatis iz „Slov. Gospodarja“.) Maribor, 1908. V založbi „Zgodov. društva“. 43 str. — Mariborsko „Zgodov. društvo“ je začelo z malimi sredstvi, a s solidnim delom in z mirno vztrajnostjo. Gre temu društvu tudi za to, da bi populariziralo zgodovinsko vedo. Izdalo je že par zveščičev „Zgod. knjižnice“, a evo tu zopet brošurico! Take brošure širijo zgodovinsko znanje in zanimanje mnogo bolj nego obsežne učene knjige, ki so baš radi svojega obsega in pa radi cene često brezplodne. Kar se tiče te Majcnove knjižice, je reči, da naj bi se začela šele s stranjo 13., da je o Jarenini v zgodovini čuti šele nekako v 12. stoletju; vsekakor je čudno, če ima zgodovina čisto omejenega teritorija, zgodovina vasi, za 1. poglavje: „Predčloveško dobo“, za 2. poglavje: „Prvo človeško dobo“. Starih kronik spominja prvi stavek Majcnove „Prve človeške dobe“, češ, okoli 8000 pr. Kr., tako mislijo učenjaki, je bil ustvarjen prvi človek.

Dr. Fr. I.

Dr. Aleksa Ivič: *Nesto o Franji Tahiju.* Prilog povjesti seljačke bune 1573. — V „Savremeniku“, ki izhaja v Zagrebu (1908, str. 675.), je izšel zgodovinski članek z navedenim naslovom, ki bo dobro došel komentatorjem n. pr. Aškerčeve „Stare pravde“.

Dr. Fr. I.

Rikard Katalinić-Jeretov: *Sa Jadrana.* Pjesme. Zadar 1908. Vlastita naklada. — Pesnik Katalinić-Jeretov je že naš stari znanec, nam dobrodošel, kadar se ž njim snidemo. — Letos obhaja petindvajsetletnico svojega pesnikovanja; obelodanil je l. 1884. prvo svojo pesem, tedaj šele 15 let star. In odslej je ta „jadranski slavec“ (imenujmo ga tako!) speval neumorno svoje mehko-lirske, ljubke pesmi, ki nikdar ne žalijo ne srca ne ušesa, in jih speva še sedaj, ob raznih slavnostnih prilikah, po raznih listih in zbornikih. Od časa do časa pa jih zbere v celoten venec, v knjige. Doslej so izšle sledeče: l. 1891.: „Pozdrav istarskog Hrvata“ (prve pjesme); l. 1894. (in potem še 2 izdaji): „Mrtvoj majci“, njegova najbolj znana knjiga; l. 1897.: „Primorkinje“; l. 1901.: „Zadnje pjesme“; l. 1904.: „S moje lire“; vrhutega je spisal knjigo črtic „Inje“, ki je doživela 3 izdaje in je prevedena v več jezikov.

Naj bo pričujoča knjiga namenjena za proslavo petindvajsetletnice ali ne, zaslužila bi to častno nalogo. Ko čitamo te pesmi, se nam zdi, da nas obpihljava mehka sapica z modre Adrije; zasanjali bi, kakor sanjamo ob obali, kadar sanja tudi morje. Ne peva pa pesnik le naravnost o morju; ne, takih pesmi je vobče malo, izražajo pa dobro miliu, n. pr. „Noč na morju“. — Peva se pač o vsem, kar zadeva človeštvo, ob morju in daleč na suhem. Najprej priroda sploh; v takih pesmih je pesnik posebno spreten, izbira pa si raje sentimentalno, tužnejšo stran, n. pr. zimo; zima pa ni le znak smrti, „jerbo večna ljubav tek pod ledom spava“, ali rožo, pa „Ruža vene . . .“ — Burje naš pesnik ne opeva! — Smili se mehki njegovi duši jagnje, izročeno mesarju, mehko pesemce zapoje „Mrtvoj djevojčici“, s pesmijo spremlja važne dogodke, tičoč se prijateljev, domovine. Domovine se sploh oprijemlje z vso ljubeznijo; ni pa seveda boj njegovo geslo, ampak „Mir, bračo, mir!“

Vendar je zložil koračnico, kakor je „Hej Slovani“, tudi po vsebini po njej posneto („Poputnica Zoranića“). Tudi majko opeva, svojo najpriljubljenejšo snov, v raznih pesmih, n. pr. „Majka udovica“, „Raztuženoj majci“, torej zopet v prvi vrsti žalostno stran; posebno lep je sklep pesmi „Za noći tije“. — Nekatere pa vendar malo silijo iz mehke otožnosti v značaj balade, n. pr. „Čiliču gusle“, „Znadeš tužno priču?“ Epska „Priča“ je prav zgrabljiva in formalno dovršena, dočim ima daljša zgodba na koncu knjige: „Svagdašnja priča“ (deček dorase, gre v vojake, pade v boju) na sebi preočitni znak vsakdanosti. — Morda najlepša pesem je otroškobajna „Sanci“ („Zaspali su sancii u zelenoj travi . . .“).

V soglasju z značajem pesmi je pojav, da često izzvenevajo v resignacijo, celo v skrajno: v klic po smrti in celo preko nje, v večnost. „Sanjala je djevojčica“ o ljubavi in o sreči; položili so jo v grob — in ljubavi ni našla, „Al je našla sreću pravu!“ Značilno! — Pesnik sam je za mladih dni poslal svojo življensko ladjo v svet; vrnila se je z raztrganimi jadrji, „na njoj nema Nade, ideala nema, jedina još Vjera upućuje nijema . . .“ Tako hudo še pač ni! Sicer bi pesnik ne mogel na drugem mestu („Za svibanjske zore“) zapeti: „Srce moje, aj kako si mlado, sve mi trepiš od milja i sreće . . . Smij se suncu, smij se novom cvijetu . . . Bratom krsti svakoga na svijetu!“ — — Krepko se ojunači pesnik, pojoč za svoj Jadran proti tendenciozni D' Annunzievi „Nave“! — Nekatere prigodnice so pač manjše vrednosti; izpuščena bi bila lahko „Vseučilišnom pjev. klubu iz Zagreba“; grandiozno je tudi, da se v neki pesmi (str. 112.) pesnik primerja „starom tornju“! — Spominu našega Gregorčiča je posvečena kratka pesemca. — Slovenske narodne pesmi „Je pa davi slanica pala“ se spominjamo pri 2. kitici pesmi „Oj pelen, pelence“: „Nije meni tužnoj žao, što mi vijenac uvenuio; al je meni žao više, što mi dragi poginuo“.

Oblika pesmi je vzorna; take blagolasnosti ne najdemo niti pri Hrvatih izlepa. Zato se ni čuditi, da so nekatere izmed teh pesmi že uglasbene.

Dr. Jos. Tominšek.

Adam Mickiewicz: Soneti. — Romance i balade. — Gražyna. — Konrad Wallenrod. — Preveo Isa Velikanović. Matica Hrvatska 1908.

„Glas Matice Hrvatske“ (III. 168) je napovedal ta prevod s sledečimi besedami: „Ovaj je prievod nesumnjiv dobitak za hrvatsku književnost, pa se Isa Velikanović može s ponosom in zadovoljstvom osvrnuti na ovaj svoj rad“. Ta napoved in pa dejstvo, da se pripravlja slovenski prevod Konrada Wallenroda, ki ga bo menda kdaj izdala naša Matica, sta nas napotila, da smo primerjali prevod z izvirnikom.

Mickiewicz ni ravno lahko prevajati. Tega je kriva pred vsem njegova jezikovna, res jedrnata pesniška dikcija, na drugi strani pa ustroj poljskega jezika, ki v zloženih časih ne stavi pomožnega glagola, tako da rabi Hrvat večkrat za to, kar pove Poljak v enem zlogu, tri do štiri zloge. To pa dela pri prevajanju verzov neizmerne težkoče.

Vseh teh težkoč se je rešil V. na naravnost genijalen način; prikojil si je poseben sistem varčevanja, ki se lahko zasleduje na vsaki strani tega prevoda. Za Mickiewiczev perfekt stavi sedanjik (si prihrani pomožni glagol, večkrat tudi predlog), za dovršnike nedovršnike in narobe (si prihrani predlog in eventualno še kak zlog), za plural singular (si prihrani -i, ali celo -ovijevij) — kar dva zloga, izpušča členice, ki kažejo relativno zvezo med posameznimi odstavki (ker: zato, tako: kakor . . .). Tuintam se je taka amputacija izvršila brez nevarnih posledic, navadno pa ne.

Kako more staviti v VIII. krimske sonetu (Grob Potocke) na str. 25. „robuješ“ namesto pravilnega „uvela si“ (uwiedłaś)? Opazka kneza Vjazemskega k Puškinovemu „Bahčisarajskij fontan“ bi mu povedala zvezo med VI. in VIII. krimskim sonetom. Potocka je že davno „uvenila“ in ne „robuje“ več. Ali mu ni bila znana „Česma Bahčisarajska“ v Vrazovem, dasi slabem prevodu? Enako je napačen praesens za perfekt v kvartetih V. krimskega soneta i v koncu uvoda h Konradu Wallenrodu (str. 176.). — Singular za plural je neumesten v zadnji tercini XVII. krimskega soneta (str. 31.). — Pomanjkanje relacijskih členic dela v „Odi mladosti“ (112) zvezo med predzadnjim in predpredzadnjim členom neumljivo (ta oda je že itak dovolj meglena) in je popolnoma skvarilo konec pesmi „M . . .“ (117–119). — Samovoljno menjavanje intenzitete glagolov je zakrivilo hudo banalnost v II. krimske sonetu (str. 21.). Mickiewicz pravi, da si je po prestani burji mornar oddahnil in da so postali potniki (kakor so potniki navadno) zopet veseli, da so se počasi „razsmejali“. V prevaja: Izape mornar, u sm'jeh svi putnici prasnju. Zakaj, nad kom, nad čim, to ve sam g. V. Banalnost enakega izvora je v krasni narodni baladi „Liljanovi“ (str. 88.). Pri Mickiewiczu prihaja (wchodzi) duh ubitega moža, pri V. pa „Lik u bjelini prhnju“. Kam, odkod, kako, tega ne zvemo. A za spodobna strašila, ki poznajo manire, velja vendar pravilo, da počasi prihajajo in se bližajo (zato je groza tem večja) in da nenadoma izginejo. Tukaj je seveda narobe, kakor če bi naredil duh Hamletovega očeta saltomortale na oder.

Za nameček še par paberkov: „slōta“, ki jo V. po poljskem vzoru rad rabi, nima v hrvaščini istega pomena; „pytała u gości“ ni „pita, gdje su gosti“ (str. 82.), „męczyzna“ ni „mladić“ (str. 95.); „za muszkami (mešicami)“ leta M., a ne „za školjkama“ (str. 137.: sred bujne . . . mirisave trave“ litevske!!!); pisava Bakčesaraj in Čatirdag je nedosledna; na str. 118. bi bilo pač bolje in primerneje „u redu ovakom“, ne „radu“. V pesmi „Do M . . .“ (str. 117.) se mora glasiti 3. in 4. vrsta: poslušam ukaz, a moj spomin bo gluh za take ukaze. Ta korektura je Mickiewiczova in že od leta 1826. znana, a tudi zmislu bolj primerna. Ali je V. ni poznal? Mickiewiczovega uvoda h Konradu Wallenrodu v prozi ni prevedel, mogoče ga niti ni prečital. Kako bi mogel sicer umeti Mickiewicz preprosti verz v začetku uvoda . . . „(Niemiec) . . . wieził, mordował aż do granic Litwy“ tako napačno? On prestavlja ta verz: Ubija, robi Litvom na sve kraje!!! Saj Litva še ni bila v nemški oblasti, križarji so prišli tik pred njeno mejo, ki jo tvori Njemen. Tukaj se začenja „K. W.“ To bi Velikanović lahko razbral tudi iz sledečih (vseh) uvodnih verzov, a je to dejstvo popolnoma prezrl. Ves uvod je zelo površno in hlastno preveden. Znak površnosti je tudi, če prevrača V. suverensko arhitektoniko posameznih verzov, tako da stoje nekateri naravnost na glavi. Primerov je cela kopica; premikavni so, a prostor nam je zelo pičlo odmerjen, zato ne moremo govoriti o njih.

Hvali, s katero je naznanilo glasilo M. H. ta prevod, bo treba pridejati pač dobršno žlico soli. Če se taki prevodi priobčijo, morajo biti res v vsakem oziru vzorni. To zahteva spoštovanje do pesnika in njegovega dela, a tudi preprosti ekonomski pomislek, da dožive taka dela navadno le eno izdajo in da se to, kar se ž njo zagreši, ne da nikdar popraviti.

J. A. Glonar.

Glasba.

Koncert „Glasbene Matice“ v Ljubljani. Dne 14. marca je priredila „Glasbena Matica“ pod vodstvom koncertnega vodje g. M. Hubada v veliki dvorani hotela „Union“ koncert, ki je uspel v enem kot drugem pogledu sijajno in se je vredno pridružil svojim prednikom. Sodelovali so pri koncertu: g. O. vitez Cammarota, operni pevec iz Zagreba; gđč. Vida Prelesnikova, pianistinja v konservatoriju v Pragi; gđč. Pavla Boletova, članica pevskega zbora „Glasbene Matice“; g. Josip Križaj, operni pevec slov. gledišča v Ljubljani; ženski in moški pevski zbor „Glasbene Matice“, popolnjen po oddelku njenega šolskega zbora in pa orkester „Slovenske Filharmonije“ pod vodstvom kapelnika g. V. Talicha.

Kot prva točka je bila na sporedu koncertna suita „Iveria“ M. Hipolitova-Ivanova, odlično glasbeno delo, polno iskrenosti in pristrčnosti v prvih dveh delih in veličastva ter žarečnosti v tretjem in četrtem delu. Orkester je izvedel svojo ne baš lahko nalogo z imponujočo dovršenostjo ter iznova dokazal, kaj more pod umetniškim vodstvom svojega kapelnika.

Viktor Parmova pesem za tenor: „Poslednja noč“ se odlikuje po svoji ljubki melodijoznosti. Skladba je tudi glasbeno manj izobraženemu dostopna in umljiva. Težja, a vseskozi umetniška in modernim glasbenim načelom odgovarjajoča je Anton Lajovičeva skladba „Serenada“. V obeh pesmih smo imeli priliko, občudovati še vedno lepi glas g. Cammarote. Kot tretja točka je bil na sporedu koncert za klavir s spremljevanjem orkestra v b-molu od Petra Iljiča Čajkovskega, ki ga je izvajala ob spremljevanju orkestra „Slovenske Filharmonije“ domačinka gđč. Prelesnikova. Umetniški uspeh mlade umetnice se je obče priznaval in ni dvojbe, da jo čaka spričo njenih zmožnosti še prav lepa umetniška karijera. Karla Bendla „Švanda dudak“ je našemu občinstvu znan in je bilo to glasbeno delo v našem listu že ocenjeno. Da je pod vodstvom gospoda vodje Hubada uspela tudi ta točka koncerta popolnoma, ni treba poudarjati. Odlikovali so se v njej mešani zbor in solistje, izmed katerih naj omenimo posebe gđč. Boletovo, ki si je s svojim čistim, dovolj krepkim sopranom hitro priborila simpatije občinstva.

— a —

Splošni pregled.

Aleksandrovsij G. V. Čtenija po novjšej ruskoj literaturě. Vypusk II., str. VIII. + 224. Kiew 1907. Cena 1 r. 25 k. — Gospod A. J. Jacimirskij je bil tako prijazen ter nam je poslal obširnejšo oceno te knjige; iz te ocene posnemamo, da so „Čtenija“ Aleksandrovskega „sinteza vsega, kar se je reklo v kritiki o tem ali drugem pisatelju“, ter da jih to prav posebno loči od drugih popularnih knjig o historiji novejšje ruske literature. Knjigo je priporočati za samoobraževanje.

Jacimirskij dr. Fr. I.

Kotljarevskij N. Starinnye portreti. Str. VI. + 457, Sanktpeterburg 1907. Cena 2 rublja. V tej študiji govori Kotljarevskij o „pozabljenih poetih“ Puškinove dobe, o katerih vedo običajne književne zgodovine povedati le par besed. Puškinova slika se bo odraževala tem jasneje, čim razločneje bo videti vse njegovo odzadje.

Jacimirskij — dr. Fr. I.

Literarni pokret med Hrvati. Usoden je bil spor med „Matico Hrvatsko“ in „književniki“ (to je „Društvom hrvatskih književnikov“), ki je rodil večji neprijetne polemike med glasom „Matice Hrvatske“ in „Savremenikom“. Zadnji čas so se duhovi nekoliko pomirili. Ob koncu prošlega leta se je v Zadru sestalo več dalmatinskih književnikov, ki očitno nikoli niso bili prav oduševljeni za abstinenco, ter so tam sprejeli resolucijo, da je treba spor poravnati in da je „Matica Dalmatinska“ (ki je sama za sebe zmogla malo življenja) združiti z „Matico Hrvatsko“ v Zagrebu. Kak teden pozneje pa je imelo zagrebško „Društvo hrv. književnikov“ občni zbor, kjer so sklenili, da izdajajo društvo odsej (poleg „Savremenika“) po 6 knjig za članarino 6 K (torej za ceno kakor „Matica Hrv.“), in sicer le beletrističnih. Sklep zadrski in zagrebški se nekako križata. *Dr. Fr. Ilešič.*

Gogolov spomenik v Moskvi. Dne 9. maja t. l. odkrijejo v Moskvi svečano spomenik znamenitemu ruskemu humoristu in satiriku Gogolu, čigar rojstna stoletnica je bila 31. marca t. l. Slovesnost bode, kakor zasluži veliki pisatelj in pospeševatelj slovanskega ugleda, občeslovanska in je pričakovati, da se je tudi Slovenci primerno udeležijo.

Manifest futuristov. V Milanu izhajajoča odlična mednarodna revija „Poesia“ snuje novo literarno strujo „futuristov“, katere manifest se je proglasil te dni ter razposlal v francoskem jeziku po vsem svetu, kajti nova šola hoče biti univerzalna, zbirati hoče pod svojim okriljem somišljenike iz vseh kulturnih narodov. Ker je vpoštevala „Poesia“ doslej tudi našo umetnost — lansko leto je priobčila v laškem prevodu celo več slovenskih pesmi — in ker je oklic radi svojega izredno odločnega tona ter skrajno smeje misli splošno zanimiv, ne bo škodilo seznaniti z glavnimi njegovimi potezami tudi slovenske kroge.

V romanskih književnostih taki manifesti niso nič redkega. Tudi se jim ne morejo odrehati bolj ali manj trajni uspehi, osobito ako so izšli iz kroga, ki ima zase življensko moč. Redkejši so seveda taki, ki so postali epohalnega pomena. Med te treba šteti n. pr. manifest „Plejade“, ki je oznanjal porod francoske renesanse, dalje predgovor „Cromwellu“, ki je proglašal začetek francoskega romantizma. Toda kaj sta ta dva manifesta proti manifestu futuristov, ki nočejo biti narodna, ampak svetovna struja, ki novega ne stavijo poleg, ampak na mesto starega, ki z nogami gazijo vse, kar je bilo in kar je. Du Bellay in Victor Hugo sta bila gotovo ognjevit zagovornika svojih nazorov, ali v primeri z Marinettijem, ki je podpisal novi manifest, sta bila pohlevni ovčici.

V Italiji, v deželi starodavnosti, „muzejev in grobišč“, so futuristi zažgali svoj kres, ki naj oznanja nove čase, ki bodi pa tudi grmada, na kateri naj poginejo vsi „profesorji, ciceroni in starinarji“, živeči od klasičnih tal.

Muzeji, knjižnice! . . . pravijo futuristi. Kakor leži na grobišču lobanja ob lobanji, velikan ob pritlikavcu, tako nahajaš v teh grobljih znanosti in umetnosti dela, ki drugo drugemu zavidajo prostor, neznanca ob neznancu, reveža ob bogatinu. Čemu vlačiti po teh žalostnih prostorih vsak dan svojo malodušnost, svoj nemir, svoj obup? Ali se hočete zastropiti? Ali hočete segniti pri živem telesu? Pojdite tja vsako leto enkrat, kakor hodimo enkrat v letu molit na grobove . . .

Občudovati staro sliko se pravi zapirati svojo čutnost v mrtvaško urno, namesto smelo tvoriti z njo nova dela. Čemu izžemati svoje moči z razmotrivanjem onega, kar je bilo, čemu uničevati samega sebe v neplodnem trudu? Pustimo to slabičem, pohabljenecem, jetnikom! Za nas pa to ni, za nas mlade, silne, življenja prekipavajoče futuriste! Mi živimo ob ognju, ob sovraštvu, ob besnem toku časa! Ne čudite se nam vi, ki se jedva spominjate, da ste živeli! Mi vam sežgemo vaše

biblioteke, poteptamo vaše muzeje, prepravimo vaše zgodovinske ostanke! Naprej! Kvišku! Na najvišji višek sveta, nad najsvetlejšje zvezde!

Opevati hočemo nevarnost, energijo in drznost.

Podlaga naši poeziji bodi pogum, smelost, odpor!

Ce je literatura doslej poveljevala zamišljenost in dremavost, poslaviti hočemo mi agresivni tok, brzi korak, smeli skok, krepko dlan in silno pest.

Oznanjevati hočemo novi čar, ki se je z njim odčil svet: lepoto hitrosti. Dirjajoči avtomobil s svojimi širokimi cevmi, ki liki zmaji bljujejo smrt in ogenj, mogočni avtomobil, ki buči, kakor bi se valil čez železno šaro; ta avtomobil je lepši nego „Zmaga pri Samotraki“.

Opevati hočemo človeka, ki ima v svoji roki silo, vodečo krogotok zemlje.

Na pesniku je, da s svojim žarom in razkošjem množi strasti izvirnih sil.

Ni je lepote razen v boju. Delo brez agresivnega značaja je slabo. Poezija bodi silen naval na kljubujoče moči, ki jih treba podvreči človeški volji.

Na skrajnem predgorju vekov stojimo! Čemu ozirati se nazaj, ko je naša naloga, dvigniti skrivnostni zastor nemogočega? Čas in prostor sta mrtva. Obdaja nas absolutnost, kajti ustvarili smo večno, brezpogojno, povsod pričujočo hitrost.

Slaviti hočemo vojno — edino higijeno sveta —, militarizem, patriotizem, razdevajoči anarhizem, vse smrtonosne ideje, preziranje ženske.

Razdehati hočemo muzeje, biblioteke, preganjati moralizem, feminizem, strahopetni oportunizem in utilitarizem.

Opevali bomo nepregledne množice, ki se gnetejo okoli dela, okoli veselja ali odpora, opevali pestrobojno, tisočglasno revolucijo modernih mest, nočno valovanje arzenalov in skladišč v svitu mogočnih električnih lun, nenasitne kolodvore, ki požirajo dim bruhajoče kače, velike delavnice, zvezane po svojih dimastih nitih z oblaki, mostove, ki švigajo čez reke, blesketajoče se v solnčnem svitu, liki akrobati čez pogubonosne nože, ladje srečolovke, blodeče ob daljnem horizontu, lokomotive s silnim oprsem, puhajoče po železnih cestah liki velikanski jekleni konji, oprtani z dolgimi cevmi, drseči polet aeroplanov, ki jim vijaki poljejo kakor vihrajoče zastave in tleskajo kakor tisočere roke navdušenih množic . . .

* * *

Emile Zola in njegovi epigoni so že davno rabili vsa ta sredstva. „Germinal“, „La Bête humaine“, „Travail“ in slična dela gotovo z vsa silo vplivajo na človeško dušo. Za roman je vprašanje že dolgo rešeno. Ne tako za poezijo v ožjem pomenu besede, kajti laže je uporabljati poezijo v prozi nego prozo v poeziji. Zola trdi, da je oblika umotvora odvisna od temperamenta umetnikovega, ne od snovi . . . Kdor je čital manifest futuristov, ne more reči, da bi bil ravno temperament tisto, česar jim najbolj manjka. Vendar ne more biti dvomljivo, da ostane njih oklic — ali vsaj velik del njegovih idej — za zdaj še vox clamantis in deserto, da ga marsikdo niti za resnega ne bo smatral. Zakaj, — o tem bo sodila zgodovina, tista zgodovina, ki je futuristi ne pripoznavajo, ki jim bo pa morebiti vendar prizanesljivejša, nego so bili oni nji.

Frid. Juvančič.

Listnica uredništva. G. Aleksej. „Z ulice“ je čedna reč. Ugaja nam originalni, moderni sujet. Vendar ste ga obdelali po naši sodbi s prešibko pesniško silo. Nekoliko živahnjega kolorita bi si želeli pri celi sliki. Sicer pa dajemo tudi Vam svet: Ne takoj siliti z vsako stvarjo na dan! Tudi pesniškim proizvodom daj čas, ako se malo uleže. Čez pol leta napravijo na Vas Vaši lastni proizvodi malo drug vtisk nego prvi hip!